

# Kiezen voor het vervolg na je bachelor



**Onderzoek in opdracht van Fontys**

Jules Warps | Marieke de Visser | Tessa Termorshuizen

Kiezen voor het vervolg na je bachelor  
Warps, J., De Visser, M. & Termorshuizen, T.  
Onderzoek in opdracht van Fontys  
December 2020

© 2020 ResearchNed Nijmegen in opdracht van Fontys. Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding. ResearchNed werkt conform de kwaliteitsnormen NEN-EN-ISO 9001:2008 voor kwaliteitsmanagementsystemen en NEN-ISO 20252:2012 voor markt-, opinie- en maatschappelijk onderzoek.

## Inhoudsopgave

<b>Managementsamenvatting</b>	<b>5</b>
<b>1 Inleiding en achtergrond</b>	<b>9</b>
1.1 Aanleiding en hoofdvragen	9
1.2 Keuze na afstuderen	9
1.2.1 Keuze voor werken	9
1.2.2 Keuze voor verder studeren	10
<b>2 Onderzoeksopzet</b>	<b>13</b>
2.1 Gekozen onderzoeksmethode: focusgroepen	13
2.2 Doelgroepen	13
2.3 Draaiboek	14
2.4 Uitvoering online	15
2.5 Cardboard	15
2.6 Rolverdeling onderzoekers	17
2.7 Deelnemers	17
<b>3 Motieven</b>	<b>21</b>
3.1 Inleiding	21
3.2 Motieven om te werken na Fontys	21
3.3 Motieven om na Fontys nog <i>niet</i> te gaan werken	23
3.4 Motieven om na Fontys-bachelor nog door te studeren	24
3.5 Motieven om <i>niet</i> door te studeren	25
3.6 Overige opmerkingen	26
3.7 Conclusie	27
<b>4 Keuzeproces</b>	<b>29</b>
4.1 Inleiding	29
4.2 Belangrijke ervaringen per fase	30
4.3 Belangrijke opbrengsten per fase	31
4.4 Belangrijke ervaringen en opbrengsten	32
4.5 Keuzemoment	33
4.6 Wat kan beter?	35
4.6.1 Activiteiten per fase	35
4.6.2 Opbrengsten per fase	36
4.6.3 Activiteiten en opbrengsten	37
4.7 Conclusie	38
<b>5 Na de keuze</b>	<b>41</b>
5.1 Inleiding	41
5.2 Studenten die gaan werken	41
5.3 Studenten die verder willen studeren	43
5.4 Keuzeruimte in het studieprogramma	43
5.5 Conclusie	44
<b>6 Invloed Covid-19</b>	<b>45</b>
<b>Bijlage 1: Draaiboek focusgroepen studerenden</b>	<b>47</b>



## Managementsamenvatting

### Onderzoeksvragen en aanpak

Op welk moment in hun studie bepalen studenten hun keuze voor de vervolgstap na hun bachelor: gaan zij werken, verder studeren, of kiezen zij iets anders? Welke motieven spelen daarbij een rol? En vooral: hoe kan Fontys studenten beter helpen om weloverwogen die keuze te maken, en welke behoeften bestaan er nog bij studenten nádat zij hun keuze hebben gemaakt?

Om een antwoord te vinden op deze vragen heeft Fontys aan ResearchNed gevraagd om een onderzoek te uit te voeren met behulp van focusgroepen. In totaal 56 studenten en oud-studenten van de Fontys-locaties Eindhoven en Venlo vormden samen 12 focusgroepen: alle combinaties tussen de kenmerken Techniek vs. Economie, studenten met een Nederlandse vs. een internationale achtergrond en derdejaars vs. vierdejaars studenten vs. afgestudeerden. De focusgroepen vonden online plaats via Zoom in het najaar van 2020, en de interactie tussen deelnemers werd extra versterkt door gebruik te maken van virtuele prikborden waarop tijdens de sessies de meningen en ervaringen van alle deelnemers werden afgebeeld.

Het voordeel van focusgroepen is de interactie tussen deelnemers, waardoor zij tot andere of diepere inzichten kunnen komen dan zou gebeuren in een persoonlijk interview of survey. De opbrengsten van deze focusgroepen met 56 deelnemers zijn onvoldoende representatief om tot sterk kwantificeerbare resultaten te leiden (percentages e.d.) en evenmin kunnen binnen de deelnemersgroep verschillen worden getoetst naar achtergrondkenmerken (bv. opleiding, geslacht, Nederlands/internationaal). Het totaalbeeld dat dit onderzoek oplevert van wat voor studenten in het algemeen belangrijke en minder belangrijke motieven zijn, in welke fasen van de studie belangrijke ervaringen worden opgedaan voor het keuzeproces en welke ervaringen dit zijn, welke wensen studenten hebben ten aanzien van begeleiding en de inrichting van de opleiding door Fontys, dat beeld is echter zonder meer duidelijk en robuust genoeg om met de uitkomsten van dit onderzoek aan de slag te gaan.

### Motieven

De meerderheid van de studenten - zowel in het algemeen als in deze focusgroepen - gaat werken na de bachelor. De vaakst genoemde motieven om dit te doen zijn dat hun carrièreperspectieven hierdoor verbeteren, omdat zij praktijkervaring op gaan doen, en dat studenten vinden wel klaar te zijn met studeren en aan een volgende fase in hun leven willen beginnen. Ook wordt vaak betwijfeld of het volgen van een master wel meerwaarde zal hebben op de arbeidsmarkt en willen studenten graag financieel onafhankelijk worden.

Er zijn ook motieven om juist niet meteen te gaan werken. Studenten willen in de eerste plaats nog wat langer kunnen leren en verwachten dat dit in een baan niet meer of te beperkt mogelijk is. In het verlengde daarvan zien studenten de kans op verder studeren als 'nu of nooit': als zij eenmaal aan het werk gaan, zal een vervolgstudie er niet meer van komen. In de derde plaats denken studenten dat een vervolgopleiding nodig is om betere kansen op de arbeidsmarkt en toegang tot hogere posities in hun carrière te hebben.

Het belangrijkste motief om juist niet te gaan werken maar om eerst verder te studeren - vrijwel altijd in een wo-master -, is dat dit waardevol is voor de carrière. Met een masterdiploma liggen betere functies en hogere salarissen in het verschiet. Ook hebben studenten behoefte aan meer verdieping van hun kennis en willen zij zich graag verder specialiseren of hun kennis over het vakgebied juist verbreden. Tot slot zijn er de praktische voordelen van het studeren en student-zijn waar studenten langer van willen genieten: je kunt gemakkelijker dingen uitproberen, ervaring opdoen in stages, het is niet erg om fouten te maken, en wie nog niet weet wat de vervolgkeuze precies wordt kan dit in een studie rustig verder uitzoeken.

Veruit de vaakst genoemde reden om niet verder te studeren is dat dit tijd en geld kost. Een masterstudie kost nog minstens een of twee jaar en studieschulden lopen verder op - zeker voor de internationale studenten. Een andere reden is dat studenten bij een vervolgstudie nog steeds geen werkervaring opbouwen, wat zij wel nodig denken te hebben om toegang te krijgen tot een betere functie. En volgens een aantal deelnemers heeft een vervolgstudie of master ook geen meerwaarde op de arbeidsmarkt; een hbo-bachelor is voldoende om aan te tonen dat je voldoende niveau hebt en voor sommige studenten volstaat een bachelor voor hun beoogde einddoel.

Het ligt voor de hand dat de voordelen van werken overeenkomst vertonen met de nadelen van verder studeren, en omgekeerd. Het carrièreperspectief komt echter zowel voor werken als voor verder studeren op de eerste plaats. Voor een deel hangt dat af van persoonlijke voorkeuren, opleiding en beoogde functies. Maar een deel van de studenten vraagt zich juist sterk af wat nu beter is voor hun carrière - werkervaring opdoen of een master halen - en kan hier eigenlijk geen goed antwoord op vinden.

### Keuzeprocessen en keuzemoment

Gevraagd naar welke ervaringen en activiteiten van belang zijn in de loop van het keuzeprocessen, is het ervaren van de beroepspraktijk, zoals in een stage of afstudeerproject, veruit het belangrijkste. Het geeft studenten inzicht in wat hen persoonlijk het beste ligt (zowel inhoudelijk, als wat toepassing betreft) en in de mogelijkheden die er voor hen bestaan in het werkveld, maar ook levert het studenten vaak een bevestiging van de keuze die zij eerder in hun studie gemaakt hebben. Verder zijn goede voorlichting en begeleiding van belang en persoonlijk contact met iemand van de opleiding door de hele studie heen. Ook kan het zorgvuldig kiezen van een programmadeel (specialisatie, minor, stage) zeer waardevol zijn om je te kunnen verdiepen in een bepaalde richting of om uit te proberen of dit een passende richting is, gevolgd door het kunnen kennismaken met de diverse onderdelen van het vakgebied.

De belangrijkste opbrengst van deze ervaringen samen voor het keuzeprocessen is in de eerste plaats dat studenten een beter algemeen inzicht krijgen in de mogelijkheden na de studie - zowel in het werkveld als in het masteraanbod -, inzicht in welke vakinhoud en praktijkmogelijkheden hen het beste liggen (vooral in de stage), en specifiek meer inzicht in de beroepsmogelijkheden in het werkveld (vooral in het basisprogramma). De stage is het vaakst de fase waarin studenten bevestiging ervaren van hun reeds gemaakte keuzes.

Er komt uit het onderzoek beslist geen duidelijk afgebakend keuzemoment naar voren, maar juist het beeld van een langdurig en meer gradueel keuzeprocessen waarin twee ontwikkelingen parallel lopen. In de eerste plaats krijgen studenten langzaam maar zeker een steeds beter beeld van de keuzes die binnen en na de studie voor hen open staan. In de tweede plaats ontdekken zij steeds beter hun eigen voorkeuren en aanleg. Binnen die twee ontwikkelingslijnen stapelen studenten voortdurend keuzes op keuzes, die weer consequenties hebben voor volgende keuzes. Keuzes kunnen worden bevestigd door nieuwe ervaringen, maar ook juist herzien, niet alleen binnen de mogelijkheden voor verder studeren of werken, maar ook tussen die twee hoofdkeuzes. En ook na het afstuderen kunnen studenten nog steeds terugkomen op gemaakte keuzes voor een baan of master en alsnog een andere richting inslaan.

De fasen in de studie waarin de meeste ervaringen worden opgedaan die van belang zijn in het keuzeprocessen, zijn het basisprogramma voor met name inzicht in de mogelijkheden in het werkveld, en de stage voor vooral inzicht in eigen voorkeuren en bevestiging van eerder gemaakte keuzes. Op de derde plaats volgt de minor, als belangrijke fase om bewust en weloverwogen keuzes verder te verkennen en uit te proberen.

## Verbeterpunten

De deelnemers aan de focusgroepen plaatsten ook kritische opmerkingen over zaken die zij hadden gemist of waar zij ontevreden over waren, en leverden ideeën en suggesties voor verbetering. Bij elkaar levert dat de volgende verbeterpunten op.

Activiteiten die verbetering behoeven zijn in het algemeen goede voorlichting en keuzebegeleiding in alle fasen van de studie, meer keuzeruimte in de studie - ook in het basisprogramma, meer persoonlijk contact met bijvoorbeeld docenten en SLB'ers, voldoende en ook tijdige informatie over belangrijke keuzes in de studie en hun consequenties, en meer proeflessen en introducties op keuzeonderdelen om beter in staat te zijn daar een onderbouwde keuze in te maken.

Deze verbeteringen moeten studenten in de eerste plaats een beter inzicht geven in de mogelijkheden na de studie in het algemeen, zowel voor verder studeren als werken. Op de tweede volgt een beter inzicht in de mogelijkheden specifiek in het werkveld, en in de keuzemogelijkheden die studenten binnen de studie hebben en hun consequenties.

De verbeterpunten hebben vooral betrekking op de hele studie, en daarbinnen duidelijk het vaakst op het basisprogramma, op afstand gevolgd door specialisatie en stage.

## Na de keuze

Ervaringen en opbrengsten die belangrijk zijn nádat studenten hun keuze hebben bepaald, blijken relatief vaak betrekking te hebben op de masterkeuze. De Fontys-opleidingen zijn sterker gericht op de arbeidsmarkt dan op een vervolgstudie. Als vanzelf zijn studenten die gaan werken zijn daar beter op voorbereid, maar studenten die verder willen studeren blijven ook na het maken van die keuze nog met vragen zitten.

Na het maken van de keuze voor werken of verder studeren hebben studenten vooral nog meer informatie nodig om hun keuze in de praktijk te kunnen brengen. Wie gaat werken wil graag meer informatie via docenten en contact met bedrijven om zo de mogelijkheden nog beter in beeld te krijgen. Hulp is ook welkom in het leren netwerken en ingangen daartoe vinden, onder meer via oud-studenten.

Studenten die verder willen studeren zoeken informatie over de inhoud van masterprogramma's, en vooral ook over toelatingseisen en selectieprocedures. Fontys zou beter kunnen helpen om hun studieprogramma in de bachelor al zodanig in te richten dat zij beter zijn voorbereid op de vervolgstudie en daar beter toegang toe kunnen krijgen (bv. een minor die als pre-master kan gelden). Studenten die al vroeg precies weten welke vervolgstudie zij willen, willen graag meer flexibiliteit en keuzeruimte in hun programma.

## Gevolgen Covid-19

De huidige derde- en vierdejaars studenten ondervinden in meerderheid hinder van de Covid-19 pandemie in hun oriëntatieproces. Minder begeleiding en informeel contact met docenten en minder contact met medestudenten beperkt het uitwisselen van informatie en nadenken en reflecteren op hun keuzemogelijkheden. In de tweede plaats werden concrete activiteiten zoals voorlichtingsbijeenkomsten, stages en in-company projecten afgelast of vervangen door online alternatieven, waardoor belangrijke ervaringen in het keuzeprocess verdwenen. Een deel van de studenten loopt daardoor ook studievertraging op. En ten slotte vervallen bepaalde mogelijkheden na de studie, zoals een vertrek naar het buitenland of een master waar iemand van afziet omdat die nu alleen online is te volgen. Het beste wat Fontys kan doen onder deze omstandigheden is vooral, ondanks de afstand, te blijven investeren in het contact met en tussen studenten.





# 1 Inleiding en achtergrond

## 1.1 Aanleiding en hoofdvragen

Fontys Hogescholen wil graag beter zicht krijgen op de overwegingen van studenten bij het maken van hun keuze voor een vervolg na de studie (zoals gaan werken of studere) en hoe zij uiteindelijk tot deze keuze komen. Vragen die Fontys graag beantwoord wil zien zijn onder andere:

- Op welk moment bepalen studenten hun keuze voor de vervolgstap na hun bachelor?
- Wat zijn hun motieven bij deze keuze?
- Wat hebben studenten nodig (van Fontys en/of anderen) om een weloverwogen keuze te kunnen maken?
- Welke behoeften bestaan er bij de studenten nadat zij hun keuze gemaakt hebben?

Fontys heeft ResearchNed gevraagd een onderzoek uit te voeren ter beantwoording van bovenstaande vragen. Deze rapportage beschrijft de opzet, uitvoering en resultaten van dat onderzoek. In deze inleiding schetsen wij enkele achtergronden over het onderwerp voor zover bekend uit bestaand onderzoek. Hoofdstuk 2 beschrijft de onderzoeksopzet en in de hoofdstukken 3 tot en met 6 volgt de beantwoording van de onderzoeksvragen.

## 1.2 Keuze na afstuderen

De keuze die bachelor studenten na hun afstuderen hebben is grofweg om te gaan werken of om verder te gaan studeren. De meerderheid van de afgestudeerde hbo bachelors gaat na de studie aan het werk. Het aandeel studenten dat verder studeert in een hbo- of wo-master is klein. In dit hoofdstuk belichten we kort enkele aspecten van de vervolgkeuze die bekend zijn uit eerder onderzoek.

### 1.2.1 Keuze voor werken

Zoals gezegd, kiest een grote meerderheid van de hbo bachelor afgestudeerden ervoor om te gaan werken. Slechts tien procent kiest voor een hbo of wo master als vervolgstudie<sup>12</sup>. In figuur 1 zijn de redenen te zien die hbo bachelor afgestudeerden in survey-onderzoek opgeven om niet verder te studeren in een master. De belangrijkste reden is dat zij zichzelf voldoende gekwalificeerd vinden om de arbeidsmarkt te betreden en deze reden is in de afgelopen jaren aanzienlijk belangrijker geworden. Ook heeft ongeveer kwart er eenvoudig geen zin in. Financiële overwegingen, zoals de kosten van een vervolgstudie en het opbouwen van een studieschuld, lijken steeds minder vaak een rol te spelen.

Minder dan vier procent van de afgestudeerden zit anderhalf jaar na afstuderen nog zonder werk. Van de werkenden heeft ruim 90 procent binnen drie maanden na afstuderen een baan. 81 procent van de afgestudeerden werkt op ten minste hbo-niveau en ook werkt 81 procent in een baan in het eigen vakgebied<sup>3</sup>. Ruim driekwart van de alumni is positief over de aansluiting tussen opleiding en werk, maar het aandeel dat tevreden is over de voorbereiding op de beroepsloopbaan is kleiner: minder dan de helft (48%).

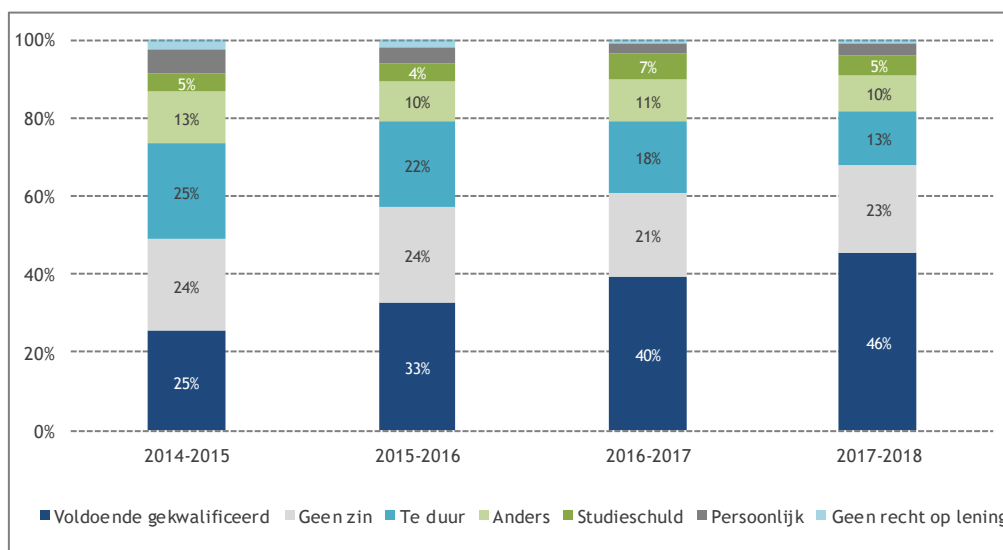
---

1 Broek, A. van den, Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Korte, K. de, Ramakers, C. & Mulder, J. (2019): Monitor Beleidsmaatregelen Hoger Onderwijs 2018-2019. Studenten in het hoger onderwijs: stand van zaken studiejaar 2018-2019: doorstroom, instroom, studiekeuze, studievoortgang, studieuitval en studiefinanciering. Nijmegen: ResearchNed i.o.v. OCW.

2 Dit is het percentage dat binnen twee jaar na de bachelor een master als vervolgstudie gekozen heeft.

3 Vereniging Hogescholen (2019): Factsheet HBO-Monitor 2018. Den Haag: VH.

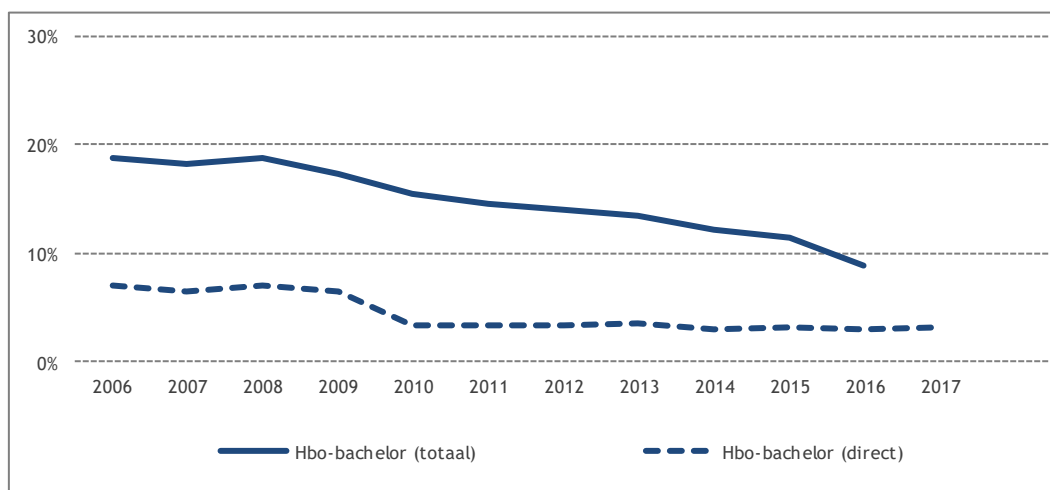
Over de voorlichting in de studie over beroepsmogelijkheden zijn nog minder studenten tevreden, namelijk slechts vier op de tien<sup>4</sup>.



Figuur 1: Redenen om af te zien van een master (hbo-studenten in het vierde jaar van hun opleiding) (bron: Studentenmonitor 2015-2018 / Monitor Beleidsmaatregelen 2018-2019)

### 1.2.2 Keuze voor verder studeren

Een minderheid van de bachelor afgestudeerden studeert verder in een ho master (figuur 2). Een klein en constant deel doet dat direct na de bachelor (3%), en een iets groter – maar de laatste jaren wel afnemend – aandeel doet dat indirect. De reden daarvoor is dat veel hbo bachelors niet zonder meer toelaatbaar zijn in de masters en eerst een schakelprogramma moeten volgen.



Figuur 2: Percentage hbo bachelor afgestudeerden dat verder studeert in een master t.o.v. het totale bachelor diplomacohort (bron: 1cHO 2006-2018 / Monitor Beleidsmaatregelen 2018-2019)

4 ROA: Kerncijfers Schoolverlatersonderzoek. Geraadpleegd via: <https://roastatistics.maastrichtuniversity.nl/SISOnline/Home.aspx>

Van de studenten die verder studeren in een master doet de meerderheid dat in het wo. Van afstudeercohort 2016 studeerde bijvoorbeeld na twee jaar zeven procent in een wo-master en twee procent in een hbo-master. Als hbo bachelors verder studeren in een master, doet ongeveer zes op de tien dat in dezelfde sector. Een substantieel deel doet dat dus niet en kiest voor een vervolg in een andere sector. Als meerwaarde van een hbo of professionele master boven de hbo-bachelor wordt vaak genoemd dat studenten met complexere en vaak multidisciplinaire vraagstukken om kunnen gaan in hun beroep en organisaties.

Hbo bachelor afgestudeerden zijn in wo-masters meestal niet rechtstreeks toelaatbaar. Uit onderzoek van de inspectie in studiejaar 2018-2019 blijkt dat bijna een vijfde van de 591 reguliere voltijd wo-masteropleidingen helemaal niet toegankelijk is voor hbo-gediplomeerden<sup>5</sup>. Om toegelaten te worden tot masters die in principe wel toegankelijk zijn, kan het nodig zijn om een standaard schakelprogramma te volgen (pre-master), een maatwerk schakeltraject te volgen om specifieke deficiënties weg te werken, of om al tijdens de hbo-bacheloropleiding een doorstroomtraject te volgen. Zeker in dat laatste geval is het van belang dat de hbo-studenten daar al tijdens hun bachelor goed van op de hoogte zijn. Ook zijn er masters die weliswaar direct toegankelijk zijn, maar waar eerst nog een selectieprocedure moet worden doorlopen.

Redenen om niet te gaan werken maar verder te studeren kunnen bijvoorbeeld zijn dat alumni met een masterdiploma meer kansen hebben op werk, op leidinggevende functies en op doorgroeimogelijkheden in het werk. Ook ligt het salaris over het algemeen hoger. Als hbo bachelors verder studeren, dan is driekwart tevreden over de aansluiting met de vervolgopleiding. Maar net als bij de voorbereiding op de arbeidsmarkt is het aandeel dat tevreden is over de voorbereiding op de vervolgopleiding lager (ongeveer vier op de tien) en zijn nog veel minder alumni tevreden over de voorlichting tijdens de studie over de studiemogelijkheden in het vervolgonderwijs.<sup>6</sup>

---

5 Inspectie van het onderwijs (2019): Doorstromen van hbo naar wo. In hoeverre is de wo-master toegankelijk voor hbo-gediplomeerden? Utrecht: Inspectie.

6 ROA: Kerncijfers Schoolverlatersonderzoek. Geraadpleegd via: <https://roastatistics.maastrichtuniversity.nl/SISOnline/Home.aspx>



## 2 Onderzoeksopzet

In dit hoofdstuk bespreken we eerst de gekozen onderzoeksmethode (focusgroepen), de wijze waarop de deelnemers zijn benaderd en de omvang van de groepen en de inhoud van de focusgroepen zoals vastgelegd in de draaiboeken.

### 2.1 Gekozen onderzoeksmethode: focusgroepen

Fontys heeft gekozen voor een onderzoek met behulp van focusgroepen vanwege de open gespreksvoering. Focusgroepen worden ingezet om te achterhalen hoe de deelnemers over een onderwerp denken, wat zij belangrijk vinden en hoe zij zich hierover uitdrukken. Het voordeel van focusgroepen is dat interactie ontstaat tussen de deelnemers. Door te luisteren naar en te reageren op de inbreng van anderen, kan een deelnemer ter plaatse op andere inzichten komen en deze delen, dan hij of zij gedaan zou hebben in een persoonlijk interview.

Deze sterk kwalitatieve aanpak heeft ook een keerzijde. De opbrengsten van het groepsproces zijn niet meer te herleiden tot de individuele deelnemers. Om een voorbeeld te geven: in dit onderzoek zijn aparte focusgroepen georganiseerd met Nederlandse en internationale studenten. Dat geeft de mogelijkheid om desgewenst nog de uitkomsten van de focusgroepen te vergelijken tussen deze twee categorieën. Maar kenmerken zoals geslacht of het kiezen voor werken of studeren kwamen in alle focusgroepen gemengd en in allerlei combinaties voor. Conclusies uit de groepen kunnen daardoor niet sterker of minder sterk worden toegewezen aan bijvoorbeeld mannen in vergelijking met vrouwen.

Daar komt nog bij dat het evenmin doenlijk is om bij elke conclusie te ‘turven’ hoeveel deelnemers het met de conclusie eens zijn. De ene bijdrage in de groep kan meer adhesie hebben gekregen dan de andere, maar een maat is daar niet aan te geven. In dit rapport zullen wij daarom weliswaar overzichten presenteren van conclusies die uit meer of minder focusgroepen volgden (aantallen), maar omdat nooit duidelijk is of de conclusie door één of alle deelnemers per groep werd onderschreven moeten deze overzichten ook niet té kwantitatief benaderd en geïnterpreteerd worden. In principe kunnen sommige deelnemers het zelfs óneens zijn geweest met zo’n bijdrage van iemand anders in de groep - al moet gezegd worden dat een duidelijk verschil van mening of tegenovergestelde bijdragen eigenlijk in geen enkele focusgroep konden worden opgetekend. Veel gebruikelijker was het dat deelnemers elkaars ervaringen en meningen herkenden, onderschreven en aanvulden.

### 2.2 Doelgroepen

De homogeniteit van de focusgroep is belangrijk om een prettige, gelijkwaardige en veilige sfeer te creëren, waarmee de discussie is gediend. Anderzijds moet een focusgroep wel enige variatie onder de deelnemers herbergen, om mogelijk levende verschillende meningen zoveel mogelijk naar voren te laten komen.

Om goed zicht te krijgen op de ervaringen en behoeften van studenten in verschillende fasen van hun (studie)loopbaan, werden de focusgroepen georganiseerd met derdejaars<sup>7</sup> en vierdejaars studenten en met alumni die al twee jaar zijn afgestudeerd.

---

<sup>7</sup> Aanvankelijk was de opzet om in voorjaar 2020 tweedejaars studenten te benaderen, maar vanwege de gewijzigde omstandigheden als gevolg van de coronamaatregelen en een uitgestelde start van het project is ervoor gekozen om nu derdejaars aan begin van dit studiejaar te benaderen, i.p.v. tweedejaars die in september 2020 pas ongeveer een half ‘normaal’ studiejaar hebben door gemaakt.

Techniek						Economie					
Nationaal			Internationaal			Nationaal			Internationaal		
Derde-jaars	Vierde-jaars	Alumni	Derde-jaars	Vierde-jaars	Alumni	Derde-jaars	Vierde-jaars	Alumni	Derde-jaars	Vierde-jaars	Alumni

In totaal zijn zo twaalf focusgroepen gehouden. Omdat de focusgroepen online worden georganiseerd, werden per focusgroep zeven deelnemers ingepland en werd de duur van een focusgroep bepaald op één uur. De focusgroepen waren verder gemengd samengesteld wat betreft geslacht, vooropleiding en (bij de alumni) de gemaakte keuze voor werken vs. studeren.

### 2.3 Draaiboek

Een focusgroep vraagt om een zorgvuldige voorbereiding. In overleg met de opdrachtgever is een draaiboek samengesteld met onder andere de vragen die van begin tot eind van de bijeenkomst doorlopen worden. In het algemeen is de opbouw als volgt.

- Openingsvraag, dit is een vraag die door alle groepsleden beantwoord moet worden. De vraag moet zo worden gesteld dat deze in een korte tijd beantwoord kan worden en karakteristieken op kan leveren van de deelnemers.
- Introductievragen, om het centrale onderwerp te introduceren.
- Sleutelvragen of kernvragen, dit zijn de vragen die centraal staan in het onderzoek.
- Afrondende vragen of eindvragen, deze vragen hebben tot doel de discussie tot een eind te brengen en samen te vatten en de laatste gelegenheid te geven tot inbreng.
- 

De gesprekken zijn divergerend en niet convergerend van opzet. Het doel is om zoveel mogelijk bruikbaar materiaal te verzamelen. Het gaat er dus niet om het ergens over eens te worden; alle mogelijke meningen en inzichten zijn van belang. Wel wordt nagegaan in hoeverre deelnemers elkaars ervaring en mening delen. De discussie moet prettig verlopen en mag niet bedreigend zijn. Vragen nodigen uit tot discussie, niet tot verantwoording.

De opzet van het draaiboek is zodanig dat eerst alle deelnemers apart aan het woord komen in een meer gestructureerde setting, waarna door de opbouw van vragen stapsgewijs wordt aangestuurd op meer open discussie en interactie tussen deelnemers. Zo worden de deelnemers geleid naar de kernvragen of sleutelvragen voor de focusgroep. De opbouw is in grote lijnen als volgt:

Onderdeel	Duur <sup>8</sup>	Doel	Inhoud
1. Openingsvragen	10 min.	- Alle deelnemers betrekken	In welke fase verkeren de deelnemers? Hebben zij al een keuze gemaakt? / Wanneer hebben zij hun keuze gemaakt?
2. Introductie- en transitievragen	20 min.	- Aanhaken bij persoonlijke ervaringen - Overgang naar interactie en discussie	Voor- en nadelen van werken en van verder studeren. Hoe bepaal je de keuze? Hoe weet je wat voor jou belangrijk is?
3. Sleutelvragen	20 min.	- Kernvragen	Wat heb je nodig, op welk moment? / Wat heeft jou geholpen om je keuze te kunnen maken? Wat heb je gemist? <b>Kortom: wat kan en moet Fontys doen?</b>
4. Afrondende vragen	5 min.	- Samenvatting, afronding, controle	Samenvatten keuzes, belangrijkste argumenten en belangrijkste hulp. Reflectie deelnemers.

<sup>8</sup> In de tijdsplanning is een marge van 5 minuten gereserveerd voor eventuele uitloop.

In de bijlage bij dit rapport is het volledige draaiboek opgenomen voor Nederlandse studenten.

## 2.4 Uitvoering online

De meerwaarde van een focusgroep boven afzonderlijke interviews ligt met name in de interactie tussen deelnemers. Niet alleen reageren zij op de vragen en stellingen van de gespreksleider, maar vooral ook op elkaar. In dit onderzoek zijn de focusgroepen online georganiseerd met behulp van het programma Zoom. De keuze voor online gesprekken is tweeledig. In de eerste plaats was het in deze periode vanwege de Covid-19 maatregelen sowieso niet goed mogelijk om focusgroepen op locatie te organiseren. Maar bovendien is een groot struikelblok bij het organiseren van focusgroepen dat het per definitie moeilijk is om de deelnemers tegelijk op één locatie en op hetzelfde moment te verzamelen. En aangezien focusgroepen op locatie vaak anderhalf tot twee uur duren en deelnemers vaak ook reistijd<sup>9</sup> hebben, is de investering die van hen wordt gevraagd aanzienlijk. Vergeleken daarmee is de kans dat kandidaten in staat en bereid zijn om deel te nemen aan een relatief korte online focusgroep vanuit huis beduidend groter en de organisatie voor het onderzoeksbureau daarmee ook beter uitvoerbaar.

In een online focusgroep is echter juist de kenmerkende interactie tussen deelnemers minder vanzelfsprekend. Met name de non-verbale communicatie, het observeren van lichaamstaal, ontbreekt en dit maakt de interactie minder spontaan<sup>10</sup>. Tegelijkertijd heeft een online focusgroep ook voordelen. Door de relatieve anonimiteit van deelnemers geven zij gemakkelijker hun mening en geven zij minder vaak sociaal wenselijke antwoorden. Ook worden zij minder beïnvloed door kenmerken van andere deelnemers (uiterlijk, gedrag) waardoor de kans op een gelijkwaardige participatie groter wordt en er minder snel problemen ontstaan met dominante respondenten. Omdat deze kenmerken ook minder afleiden van de discussie ontstaat er meer focus en kunnen de focusgroepen efficiënt worden gevoerd in kortere tijd. Omdat tegelijk online focusgroepen meer concentratie van de deelnemers vragen, ligt het voor de hand om deze ‘geconcentreerde’ focusgroepen te beperken tot een uur.

## 2.5 Cardboard

Een online focusgroep is dus een goed alternatief voor een focusgroep op locatie en valt in bepaalde situaties zelfs te prefereren. Om te garanderen dat ondanks het enigszins afstandelijke karakter van de online focusgroep toch een levendige groepsdynamiek wordt gecreëerd, is in de focusgroepen gebruik gemaakt van de applicatie Cardboard. Dit is een eenvoudig programma waarmee gedurende de discussie post-its kunnen worden geplakt en geordend op een virtueel whiteboard. Doordat deelnemers niet alleen de bijdragen van anderen horen, maar deze ook in één overzicht kunnen overzien, kunnen zij gemakkelijk reageren op elkaar en elkaar aanvullen. De dynamiek tussen de deelnemers wordt op deze manier versterkt.

In de focusgroepen werden telkens drie cardboards ingevuld.

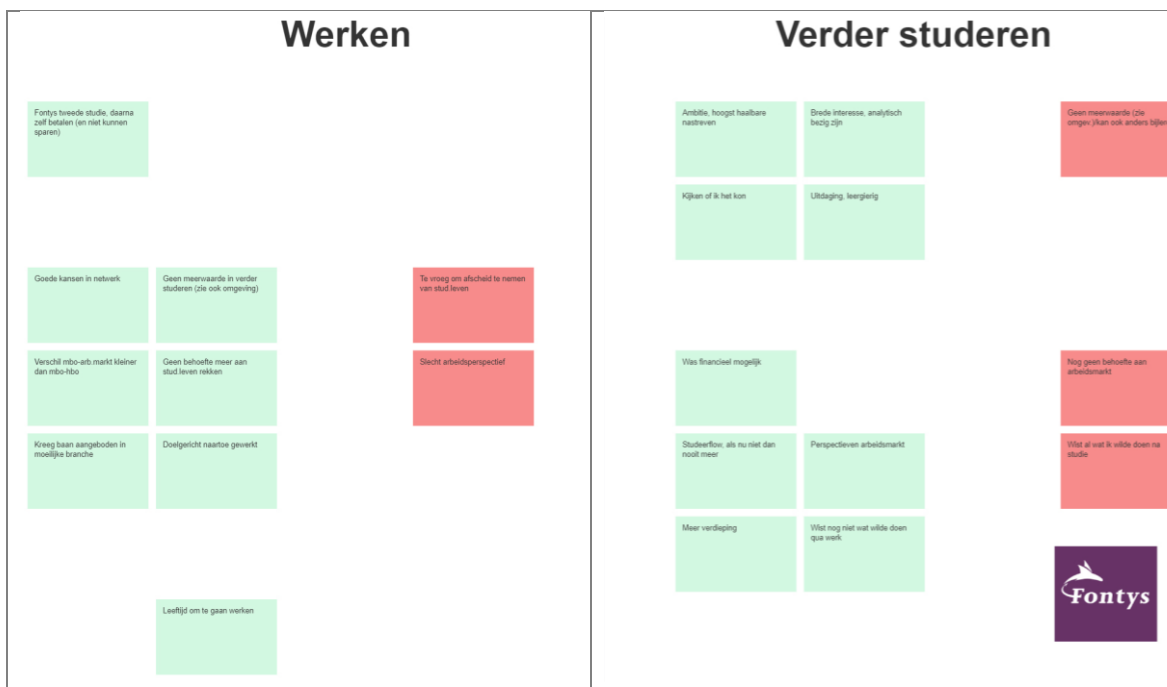
1. Motieven: welke argumenten zijn er voor en tegen het gaan werken en verder studeren na de studie?
2. Keuzeproces: in welke fasen van de studie zijn welke ervaringen van belang in het keuzeproces en welke opbrengsten hebben deze?
3. Na de keuze: als eenmaal de keuze is gemaakt, wat hebben studenten en afgestudeerden daarna nog nodig om zich goed voor te bereiden op deze keuze?

---

9 Omgekeerd is het ook jammer om korte focusgroepen te organiseren, als het zo'n investering van deelnemers (reistijd) en onderzoekers (benaderen, uitnodigen, inplannen) vraagt.

10 Tate, K. (2010): Online focusgroepgesprekken als methode van data verzamelen. In: KWALON 44 (2010, jaargang 15, nr. 2).

We tonen hieronder ter illustratie een ingevuld bord voor elk van deze onderdelen. Door verschillende kleuren post-its toe te passen kan eenvoudig onderscheid worden gemaakt tussen argumenten ‘voor’ (groen) en ‘tegen’ (rood; zie figuur 3) of tussen ervaringen (wit) en suggesties (paars; figuur 4 en figuur 5).

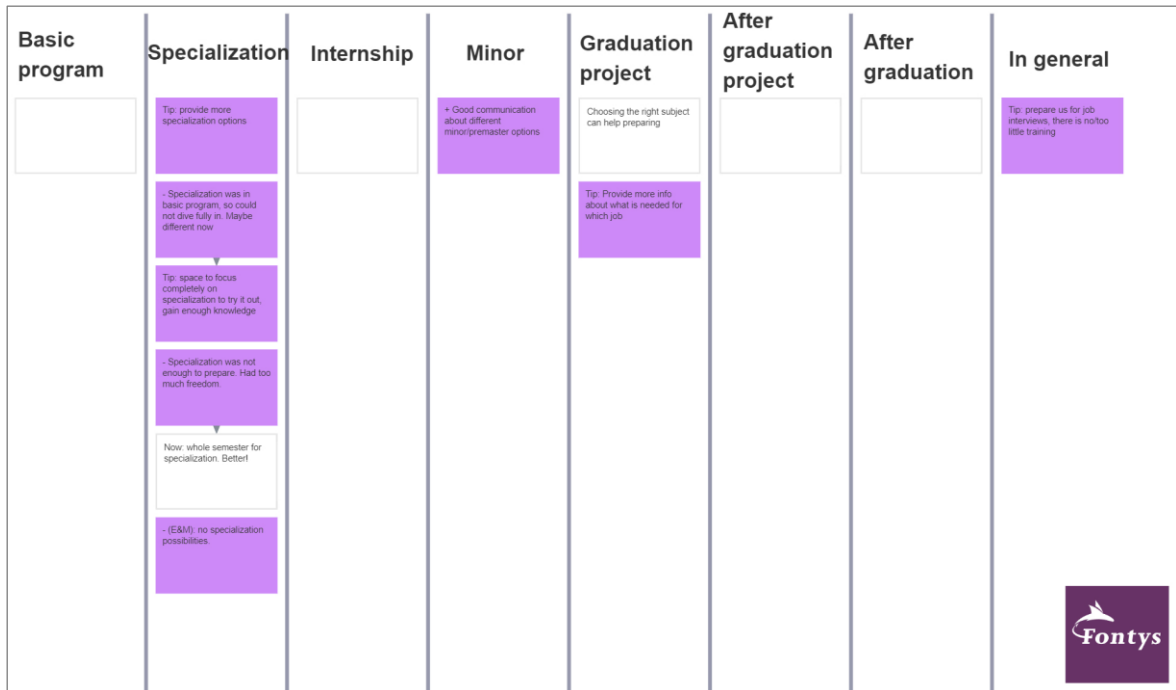


Figuur 3: Ingevuuld cardboard voor onderdeel ‘Motieven’



Figuur 4: Ingevuuld cardboard voor onderdeel ‘Keuzeproces’





Figuur 5: Ingevuld cardboard voor onderdeel ‘Na de keuze’ (internationale versie)

## 2.6 Rolverdeling onderzoekers

Elke focusgroep werd geleid door twee onderzoekers. Eén onderzoeker verzorgde de rol van gespreksleider. Een tweede onderzoeker bood technische assistentie aan de deelnemers en verzorgde tijdens de focusgroep het tonen en invullen van de drie cardboards.

Hoewel de applicatie Cardboard wel die mogelijkheid biedt, konden deelnemers tijdens de sessies niet zelf post-its toevoegen of ordenen. Het whiteboard/scherm werd met hen beeldvullend gedeeld, maar de bewerkingen werden uitgevoerd door de tweede onderzoeker. Reden daarvoor is dat deelname technisch zo eenvoudig mogelijk georganiseerd wordt, de deelnemers geen speciale applicaties hoeven te installeren, en daar ook bij aanvang van de focusgroep geen tijd aan verloren hoeft te worden.

De rol van gespreksleider werd afwisselend verzorgd door twee verschillende onderzoekers van ResearchNed, elk bij ongeveer de helft van de focusgroepen. Om de uitvoering van de gespreksleiding goed op elkaar af te stemmen, woonden deze onderzoekers elk ook de eerste focusgroep bij die door de andere onderzoeker werd begeleid.

## 2.7 Deelnemers

In principe gaat het bij een focusgroep om een homogeen samengestelde groep deelnemers die onder leiding van een gespreksleider een zorgvuldig geplande groepsdiscussie voeren over hun ideeën, motieven, ervaringen en belangen omtrent een nauw omschreven aandachtsgebied. Het aantal deelnemers is normaliter beperkt tot zeven à tien. In het geval van deze online focusgroepen hebben we de omvang echter gemaximeerd op zeven deelnemers. Enerzijds doen we dit omdat het online moeilijker is om adequaat een discussie te leiden met meer dan zeven deelnemers. Anderzijds omdat de duur van elke focusgroep beperkt is tot een uur, en tegelijkertijd wel alle deelnemers voldoende aan bod moeten kunnen komen. Een focusgroep op locatie duurt doorgaans anderhalf tot twee uur, maar omdat een online focusgroep meer concentratie van de deelnemers vraagt, is dat hier niet haalbaar geacht.

Voor het onderzoek werd per e-mail een uitnodiging gestuurd naar alle derdejaars en vierdejaars studenten en alle twee jaar geleden afgestudeerde alumni uit de sectoren Techniek en Economie van de locaties Eindhoven en Venlo<sup>11</sup>. De uitnodiging bevatte een link naar een set van één of twee vragen die online kon worden ingevuld, namelijk (1) of zij mee wilden doen aan een focusgroep en daarvoor benaderd mochten worden en (2) alleen voor de alumni de vraag of zij inmiddels zijn gaan werken, verder studeren of iets anders. De studenten met Nederlandse achtergrond zijn tweemaal op deze manier benaderd en de internationale studenten driemaal.

Het uitgangspunt bij het samenstellen van de focusgroepen was een omvang van zeven deelnemers per groep. De meeste groepen zijn uiteindelijk wat kleiner uitgevallen, om een aantal redenen.

- Voor alle Nederlandse focusgroepen konden voldoende deelnemers worden ingepland. Niet alle deelnemers met wie een afspraak was gemaakt, logden daadwerkelijk in op de afgesproken dag en tijd.
- Voor de internationale groepen in de sector Techniek was het moeilijker om voldoende deelnemers te vinden, maar voor deze drie groepen werden telkens wel ten minste zes personen ingepland. Ook hier echter namen niet alle vastgelegde personen daadwerkelijk deel.
- Voor de internationale groepen in de sector Economie was het ten slotte het moeilijkst om voldoende deelnemers bereid te vinden. Voor de groep vierdejaars werd daarom naast een groep van slechts twee studenten nog een afzonderlijk interview met een derde student gehouden. En doordat in de groep van twee bovendien nog een student niet op het afgesproken moment verscheen, kwam ook deze ‘groep’ neer op een interview en is dus uiteindelijk met twee studenten gesproken.
- Inmiddels was echter ook in de eerste internationale focusgroep van grotere omvang (vierdejaars Techniek: 6 deelnemers) gebleken dat de internationale studenten elk gemiddeld meer inbreng hadden in de discussie dan Nederlandse studenten gemiddeld, waardoor één uur erg krap werd om het volledige draaiboek te behandelen. Met de opdrachtgever is daarom afgesproken dat de omvang van de internationale groepen beter beperkt kon worden tot 4 à 5.

Tabel 1: Aantallen deelnemers per focusgroep en hun intentie/keuze om te gaan werken of verder studeren.

Sector	Nationaliteit	Jaar	Man	Vrouw	Werken	Studeren	Onbeslist	Opm.	Totaal
Techniek	Nederlands	Derdejaars	6	1	2	4	1		7
		Vierdejaars	2	1	0	1	2	a	3
		Alumni	6	1	6	1	0		7
	Internationaal	Derdejaars	0	4	1	1	2	b	4
		Vierdejaars	5	1	2	3	1		6
		Alumni	2	2	4	0	0	c	4
Economie	Nederlands	Derdejaars	1	4	0	2	3		5
		Vierdejaars	3	2	4	0	1		5
		Alumni	4	3	4	3	0	d	7
	Internationaal	Derdejaars	1	2	2	0	1	e	3
		Vierdejaars	2	0	0	2	0		2
		Alumni	1	2	1	2	0		3
Totaal			33	23	26	19	11		56

a Twee onbekend: eenmaal voorkeur voor werk en eenmaal voor doorstuderen, kan nog veranderen.

b Twee onbekend: willen sowieso een master doen, maar niet zeker of ze dat aansluitend doen of eerst een tijd werken.

c Eén begon met fulltime werk na studie maar doet nu master naast werk (minder uren).

d Eén verder studerende doet dit in deeltijd naast een parttime baan.

e Eén respondent die wil gaan werken, wil wel later ook nog een master doen.

<sup>11</sup> In tweede instantie zijn ook nog studenten Economie van locatie Tilburg benaderd, om zo de tekorten op te vullen bij de internationale studenten. Het aantal internationale studenten op deze locatie was echter klein en deze aanvullende actie heeft uiteindelijk geen deelnemers voor de focusgroepen opgeleverd.

Om de deelnemers zo goed mogelijk in de gelegenheid te stellen om aan een focusgroep deel te nemen, werd het merendeel van de focusgroepen buiten les- en werktijden gehouden in de avonden van 19:30 tot 20:30 uur (8 gesprekken in totaal). De overige gesprekken vonden plaats van 16:30 tot 17:30 uur.



### 3 Motieven

#### 3.1 Inleiding

Bij het eerste cardboard in de focusgroepen is gevraagd welke motieven respondenten konden bedenken vóór of tegen doorstuderen na hun bachelor bij Fontys, en vóór of tegen werken na de bachelor. De motieven die werden genoemd zijn bijgehouden in digitale post-its, zoals omschreven in het voorgaande hoofdstuk.

Voor de analyse van deze opbrengsten van de focusgroepen zijn de motieven vóór werken, tegen werken, vóór doorstuderen en tegen doorstuderen vervolgens gecategoriseerd in thema's waarop zij betrekking hadden. Deze categorisering wordt hieronder per type motief besproken. Voor elk type motief wordt allereerst een woordenwolk getoond met de categorieën, waarna deze aan de hand van voorbeelden worden beschreven. In de woordenwolk hebben termen verschillende groottes gekregen op basis van hoe vaak zij genoemd zijn. Hierbij moet wel in acht worden gehouden dat hier geen directe conclusies uit kunnen worden getrokken wat betreft het belang van deze termen; hoe vaak respondenten een bepaald thema aanhaalden kan op toeval berusten en/of zijn beïnvloed door de inbreng van andere personen in dezelfde focusgroep.

#### 3.2 Motieven om te werken na Fontys



Figuur 6: Argumenten vóór werken

##### Carrière: beter carrièreperspectief door het opdoen van werkervaring (15)

Regelmatig werd benoemd dat door werkervaring de latere carrièreperspectieven verbeteren. Praktijkervaring voegt waarde toe aan wat men in de opleiding leert. Door de meer theoretische kennis uit de opleiding toe te passen in de praktijk, wordt de kennis vergroot. Bovendien zou het om bepaalde beroepen uit te kunnen oefenen nodig zijn om eerst enige werkervaring op zak te hebben; bepaalde functies zouden niet direct bereikbaar zijn na afstuderen in de bachelor. Werkgevers zoeken naast de kennis uit de opleiding zeker ook werkervaring. Bovendien zou het met meer werkervaring beter mogelijk zijn op een hogere positie terecht te komen of een hoger salaris te krijgen.

#### Volgende fase: klaar voor volgende fase (15)

Een aantal respondenten gaf als argument voor werken aan dat zij klaar waren voor een volgende levensfase. Na een tijd is het studentenleven wel genoeg geweest, wil men een carrière starten en eventueel een gezin stichten (en dit kunnen betalen). Ook wordt de behoefte uitgesproken om in een professionele omgeving te verkeren en collega's te hebben die hun werk ook serieus nemen. Men wil graag de ontwikkelde vaardigheden toepassen in echte praktijksituaties. In een baan kan men werken aan zelfstandigheid en zelfontwikkeling, en wordt men niet meer als student gezien.

#### MA geen meerwaarde: verder studeren heeft geen meerwaarde (13)

Gerelateerd aan het eerste punt (Carrière), gaven respondenten als argument voor werken ook regelmatig aan dat verder studeren uiteindelijk geen meerwaarde zou hebben. Met een hbo-diploma kan men goed aan de slag op de arbeidsmarkt. Een master heeft niet altijd meerwaarde voor het beroep dat men uiteindelijk wil uitoefenen. Bovendien wordt meermaals genoemd dat er in ook een baan doorontwikkeld kan worden: sommige bedrijven bieden cursussen aan of vergoeden deze, en door te werken wordt expertise in het veld opgebouwd. Er kan binnen een bedrijf worden doorgroeid naar een hogere functie. Uiteindelijk, zo stelden enkele respondenten, kom je met werkervaring uiteindelijk op een zelfde punt van capabiliteit uit als met een master.

#### Financieel: financiële stabiliteit en onafhankelijkheid (13)

Een andere reden om te gaan werken die vaker naar voren kwam, is dat men financieel onafhankelijk wil zijn. Werken biedt ten opzichte van doorstuderen zeker een voordeel: er wordt immers geld verdiend en niet alleen maar uitgegeven. Met dit geld kan bijvoorbeeld worden gespaard voor een eigen huis, kunnen studieschulden worden afbetaald en wordt men onafhankelijk.

#### Keuze bepalen: met praktijkervaring bepalen wat ik uiteindelijk wil doen (5)

Enkele respondenten gaven aan dat zij door te gaan werken beter konden uitzoeken wat er nu echt bij ze past. Door werkervaring in een bepaald gebied kan bijvoorbeeld ook beter worden bepaald welke vervolgmaster iemand het beste kan doen. En alleen door praktijkervaring kom je er door middel van trial-and-error achter of een bepaalde functie bij je past.

#### Regelmaat: regelmaat en structuur in baan (5)

Een paar respondenten noemden als voordeel van werken dat hier veel regelmaat en structuur bij hoort. Als student ligt er altijd nog werk, en moet er ook 's avonds en in weekends gestudeerd worden. Wanneer men een baan heeft is dit meer afgebakend: wanneer je 's avonds thuis komt en in de weekends ben je echt vrij.

#### Goed aanbod: goede optie aangeboden of een goed perspectief (3)

Ten slotte gaven een paar respondenten als reden om te gaan werken dat zij hier goede mogelijkheden voor hadden. Zij kregen bijvoorbeeld een baan aangeboden vanuit hun stage, of hadden een goed netwerk opgebouwd waarin veel kansen op werk lagen.

### 3.3 Motieven om na Fontys nog *niet* te gaan werken

**Hogere positie**  
**Nog leren**  
**MA nu of nooit**  
**Slecht arbeidsperspectief**  
**Minder vrijheid**

Figuur 7: Argumenten tegen werken

#### Nog leren: wil vóór ik ga werken eerst nog meer leren (9)

Een aantal keer wordt als argument tegen werken genoemd dat er nog meer moet worden geleerd. Tijdens de opleiding vindt een bepaalde kennisverrijking plaats die in een baan volgens sommigen nauwer of meer gesloten zou worden. Er wordt dan meer gefocust op het eigen domein en de eigen bezigheden, en minder op aanverwante kennis. In een baan zou het minder goed mogelijk zijn om open naar alle mogelijkheden te kijken; je voert bijvoorbeeld elke dag dezelfde nodige dingen uit met dezelfde mensen, en bouwt hier niet verder op voort. Bovendien lijkt het sommige respondenten te vroeg om zich al vast te leggen op een baan of richting, omdat zij nog niet zeker zijn van hun keus of zich eerst meer willen specialiseren.

#### MA nu of nooit (studeren): als je eenmaal werkt, ga je niet snel meer studeren (8)

Een aantal respondenten benoemde dat wanneer zij na de bachelor zouden gaan werken, het moeilijker zou zijn om ooit alsnog een master of vervolgstudie te gaan volgen. Er wordt gesproken van een ‘werkflow’ die het moeilijk maakt om terug om te schakelen naar een studie. Ook neemt een baan zoveel tijd in beslag dat ernaast studeren lastig haalbaar is. Bovendien kan het onaantrekkelijk zijn om van een betaalde baan terug te gaan naar het leven van een student waarin niet veel of geen geld wordt verdiend.

#### Hogere positie: een hogere opleiding is soms nodig voor bepaalde posities (5)

Een andere genoemde reden om niet meteen te gaan werken is dat er meer kansen op de arbeidsmarkt liggen wanneer je een masterdiploma of zelfs promotie/PhD hebt behaald. Met alleen een bachelor zou enige diepgang kunnen ontbreken waar andere sollicitanten en collega’s wel over beschikken. Ook kan met een masterdiploma een hogere functie worden bereikt.

#### Te vroeg: wil nog niet werken (5)

Sommige respondenten hebben simpelweg nog geen behoefte om te gaan werken. Zij genieten nog van het studentenleven of zijn bijvoorbeeld nog jong (“*kan nog lang genoeg werken*”).

#### Slecht arbeidsperspectief (5)

Een paar maal werd gesteld dat meteen gaan werken onaantrekkelijk is vanwege slechte arbeidsperspectieven. Sommige respondenten schatten hun baankans op dit moment relatief laag in, zeker met alleen een hbo-diploma. Bovendien wordt een economische neergang voorspeld. Een internationale student noemt dat vanwege een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal de kans op een goede baan kleiner is, en wil dit eerst bijspijkeren om de kansen te vergroten.

#### Minder vrijheid: minder vrijheid en vrije tijd in een baan (4)

Enkele respondenten zagen als nadeel van werken dat hun vrijheid hiermee zou worden beperkt. Als student kan een groot deel van de tijd naar eigen inzicht worden ingepland, waar je als werkende meer vast zit aan werktijden.

### 3.4 Motieven om na Fontys-bachelor nog door te studeren



Figuur 8: Argumenten vóór doorstuderen

#### Carrière: doorstuderen is waardevol voor uiteindelijke carrière (20)

De vaakst genoemde reden om door te studeren (en, zoals besproken, tevens een belangrijke reden om juist te gaan werken) is dat dit waardevol is voor de uiteindelijke carrière. Met een masterdiploma op zak denken veel respondenten een betere functie en een hoger salaris te kunnen krijgen. Er wordt (voor bepaalde banen) waarde gehecht aan dit extra diploma, en voor sommige functies is een (onderzoeks)master zelfs een vereiste. Algemeen wordt ook genoemd dat doorstuderen je verder klaarstoomt voor de arbeidsmarkt, en dat er ook tijdens de opleiding bijvoorbeeld in stages alvast enige praktijkervaring kan worden opgedaan. Bovendien kan met de gekozen studie/stage aan een toekomstige werkgever worden aangetoond dat iemand zich al heeft toegespitst en ontwikkeld op een bepaald gebied.

#### Verdieping: verdieping en verbreding van kennis (15)

Een andere belangrijke reden om door te studeren is het verbreden of verdiepen van de reeds opgedane kennis. Meermaals wordt genoemd dat men zich in een master meer wil specialiseren en de kennis over het vakgebied wil vergroten. Hiermee zou meer expertise worden ontwikkeld, omdat er meer theorie en diepgang wordt gekoppeld aan de praktisch ingestelde hbo-opleiding. Dit zou uiteindelijk ook voor een voordeel kunnen zorgen bij het solliciteren naar een baan.

#### Studie benutten: nog meer uit studie halen (11)

Een aantal studenten ziet ook vooral voordelen aan het student-zijn waar zij langer van willen genieten. Tijdens een opleiding kun je bijvoorbeeld nog veel uitproberen, het is niet erg om fouten te maken, en je kunt diverse vaardigheden op verschillende manieren ontwikkelen. Stages bieden praktijkervaring. Zeker voor studenten die nog niet weten wat ze uiteindelijk willen gaan doen, is de studie een goede plek om dit verder uit te zoeken. Ook is het als student gemakkelijker om het buitenland te bezoeken.



#### Nu of nooit: beter om in één keer doorstuderen (10)

Een aantal keer wordt genoemd dat als je ooit een master zou willen volgen, je dit het beste meteen na je bachelor kunt doen. Respondenten denken dat als zij eenmaal werken ze uit de studeerflow raken, en het moeilijk is om hier later weer in terug te komen. Voor sommigen is het 'Now or never'. Dit argument werd zoals besproken ook genoemd als reden om nog niet te gaan werken.

#### Uitdaging: ambitie/uitdaging (5)

Een paar respondenten wilden louter doorstuderen omdat zij dit als een uitdaging zagen. Zij wilden bijvoorbeeld ondervinden of ze een master aankunnen, het hoogst haalbare nastreven en hun brede interesses meer najagen in een vervolgopleiding.

#### Slecht arbeidsperspectief (1)

Eén student gaf aan nog door te willen studeren omdat er op dit moment toch maar weinig banen zouden zijn te vinden.

### 3.5 Motieven om *niet* door te studeren

Geen werkervaring  
Geen keuze  
Volgende fase  
Tijd en geld  
Geen meerwaarde

Figuur 9: Argumenten tegen doorstuderen

#### Tijd en geld: een extra opleiding of master kost veel tijd en/of geld (18)

Een veelgenoemde reden om niet door te studeren, is dat dit veel tijd en geld kost. Dit argument is nauw verbonden met het financiële argument vóór werken na de opleiding bij Fontys. Om een masterdiploma te halen moet men zich nog één of twee jaar vastleggen en intussen een steeds hogere studieschuld opbouwen. Zeker voor internationale studenten (van buiten de EU) kunnen de kosten van een master aanzienlijk oplopen. Bovendien kan de omschakeling naar een master moeilijk zijn, waardoor er ook een risico gemeoid is met deze extra investering. Een paar respondenten vinden het na hun bachelor simpelweg tijd om eens geld te gaan verdienen, in plaats van op een studentenbudget te leven.

#### Geen werkervaring: met extra studie nog steeds geen werkervaring opdoen (9)

Een andere belangrijke reden om niet door te studeren, is verder uitstel van het opdoen van werkervaring. Dit is een nadeel als je uiteindelijk de arbeidsmarkt op gaat, en werkervaring kan ook helpen bij het uitzoeken welke kant je op wil. Een opleiding is een mooie basis, maar uiteindelijk gaat het om de praktijk. Bedrijven zijn ook vaak op zoek naar mensen met (werk)ervaring buiten hun studie. Ook wordt het gevaar genoemd dat de stof die men nu geleerd heeft, niet meer relevant zou zijn na een vervolgopleiding.

#### Geen meerwaarde (8)

Volgens sommige respondenten heeft een vervolgstudie of master geen meerwaarde voor een uiteindelijke baan. Vaak is een hbo-diploma genoeg om aan te tonen dat je een bepaald denkniveau hebt, en voor enkele respondenten is hbo sowieso voldoende voor hun beoogde einddoel. Bovendien zou een master je ook minder aantrekkelijk kunnen maken voor werkgevers, omdat je overgespecialiseerd bent en/of teveel geld zou kosten om aan te nemen. Het is dan beter om je binnen een bedrijf verder te ontwikkelen na de bachelor.

#### Volgende fase: klaar voor de volgende fase (5)

Ook dit argument is al eerder genoemd bij de motieven om na de Fontysopleiding te gaan werken. Een paar respondenten willen simpelweg niet doorstuderen omdat ze klaar zijn met deze fase van hun leven. Zij vinden zichzelf bijvoorbeeld te oud om nóg een studie te doen, en zijn klaar voor een volgende fase. In hun omgeving zien zij bijvoorbeeld ook studenten die te lang blijven hangen, en hebben zij behoefte aan een meer professionele omgeving.

#### Geen keuze: weet niet welke master ik zou moeten doen (2)

Twee respondenten wilden niet doorstuderen omdat zij niet wisten welke master ze dan zouden willen kiezen.

### 3.6 Overige opmerkingen

Behalve de motieven vóór en tegen werken en doorstuderen, is ook een aantal 'neutrale' kanttekeningen geplaatst door deelnemers van de keuzegroepen.

Zo wordt een aantal keer benoemd dat de keuze voor werken of doorstuderen afhangt van meerdere, soms persoonlijke factoren. Waar wil je uiteindelijk terecht komen, en wat heb je hiervoor nodig? Kun je het niveau van een master aan, en hoe regel je dit financieel? Het voordeel dat een studie of juist werkervaring biedt verschilt per opleiding en bijbehorend werkveld. Het kan moeilijk zijn om een goed overzicht van alle opties te krijgen; zowel werken als studeren hebben voor- en nadelen en welke er belangrijk zijn hangt van de persoon zelf en zijn/haar einddoel af. In de voorgaande paragrafen wordt deze afweging geïllustreerd doordat bijvoorbeeld het argument 'carrière' voor zowel werken als doorstuderen wordt benoemd.

Het maken van een keuze is voor sommigen gemakkelijk, maar voor anderen blijft het wikken en wegen. Genoemd wordt dat het moeilijk is om een keuze voor de rest van je leven te maken, en dat de druk om een keuze te maken groot is. Ook wordt door sommigen aangegeven dat de vervolgkeuze zeker nog beïnvloed kan worden, bijvoorbeeld door een aanbod van een leuke baan of een stage-ervaring in het laatste jaar.

Om een goede keuze te maken heeft niet iedereen het gevoel voldoende informatie te hebben. Een voorbeeld hiervan is informatie over hoeveel vraag er is naar welke functies in het uiteindelijke werkveld, of aan welke specifieke vooropleidingseisen je moet voldoen voor bepaalde masters. Studenten geven aan dat zij beperkte voorlichting en informatie hebben gekregen, en het meer van hun eigen initiatief afhangt of ze de mogelijkheden kennen dan van actieve stimulatie door Fontys. De informatie is beschikbaar, maar men moet hier zelf naar op zoek. Een student geeft aan dat er bijvoorbeeld in het eerste jaar van de opleiding wel aandacht was voor minoren en een eventuele premaster, maar dat deze aandacht in latere jaren minder wordt. Een ander geeft aan dat er wel een overzicht van opties is, maar dat studenten hier niet in worden begeleid en geen aanspreekpunt hebben. Een paar studenten vinden dat Fontys voornamelijk gericht is op het doorstromen naar de arbeidsmarkt, en minder op doorstuderen. Bovendien zou Fontys vooral bedrijven promoten met wie zij samenwerken waardoor het beeld van de arbeidsmarkt wellicht gekleurd is.

In het volgende hoofdstuk verkennen we dieper welke ervaringen in de verschillende fasen van de studie van belang zijn om een doordachte keuze te kunnen maken en wat studenten hierbij nodig hebben.

Ten slotte worden er enkele alternatieve keuzes genoemd. Zo dacht een respondent nog na over een gap year, en is een jaar topsport voor sommige studenten ook een tussenoptie. Daarnaast wordt een paar keer benadrukt dat de keuze niet per se alleen maar werk of alleen maar studie hoeft te zijn: een deeltijdopleiding naast een baan is ook een optie en er zijn bedrijven die de mogelijkheid bieden om intern door te studeren. Als je wil, is het mogelijk om werk en studie te combineren (al wordt ook een keer gesteld dat dit niet altijd gemakkelijk is).

#### Geen verschillen tussen groepen studenten en alumni

Het is bij deze en ook bij de overige onderzoeksvragen in de andere hoofdstukken niet mogelijk gebleken om in de resultaten betekenisvol onderscheid te maken tussen groepen studenten, zoals economie vs. techniek of Nederlandse vs. internationale studenten. Zoals eerder in dit rapport beschreven zijn focusgroepen niet een methode om eventuele verschillen tussen groepen kwantitatief te onderzoeken. In de kwalitatieve analyse hebben we wel zorgvuldig gekeken naar mogelijke verschillen, maar geen patronen gevonden die wijzen op verschillen tussen economie- en techniekstudenten of tussen Nederlandse en internationale studenten.

### 3.7 Conclusie

Er zijn veel verschillende argumenten uit de focusgroepen naar voren gekomen om wel of niet te gaan werken, en om wel of niet verder te studeren na de opleiding bij Fontys. In figuur 10 brengen we de verschillen en overeenkomsten in argumenten nog eens samen in beeld.



Figuur 10: Overzicht van verschillende motieven

In de motieven vóór en tegen werken en studeren, zijn een aantal samenhangende argumenten te vinden. Argumenten tegen werken sluiten bijvoorbeeld aan bij argumenten vóór verder studeren (nu of nooit, nog meer willen leren, slecht arbeidsperspectief). Argumenten vóór werken sluiten op hun beurt goed aan bij argumenten tegen verder studeren (klaar zijn voor een volgende fase, geld verdienen in plaats van uitgeven, geen meerwaarde zien in een studie, nog niet weten welke master).

Eveneens zijn er argumenten die zowel kunnen gelden vóór werk als vóór studeren: zoals een meerwaarde voor de uiteindelijke carrière. Zoals aangegeven in de overige opmerkingen van studenten (§3.6), is het 'juiste pad' sterk afhankelijk van persoonlijke voorkeur, opleiding en werkveld. Voor de één levert het zo snel mogelijk opdoen van werkervaring meer voordeel voor een verdere carrière, waar voor de ander juist een extra diploma meer kansen oplevert.

Al met al kan worden gesteld dat er geen gemakkelijk antwoord is voor studenten op de vraag wat zij na hun studie het beste kunnen gaan doen. Het meest efficiënte pad zal moeten worden afgestemd op het doel dat men voor ogen heeft en de persoonlijke voorkeuren en prioritering.

## 4 Keuzeproces

### 4.1 Inleiding

Het onderdeel waaraan in de focusgroepen de meeste tijd werd besteed, is het inventariseren van de ervaringen en suggesties van de deelnemers rondom het maken van de keuze voor verder studeren of werken na de Fontys-bachelor. De deelnemers kregen een cardboard gepresenteerd met daarop de verschillende fasen in de studie (zie figuur 4). Daarbij werden zij uitgenodigd om te vertellen wat er in de verschillende fasen gebeurde en welke ervaringen of informatie hen extra aan het denken zetten of hen nieuwe inzichten verschafte die hen hielpen om hun keuze verder in te vullen of te bepalen. Ook werden zij nadrukkelijk uitgenodigd om te vermelden wat zij hadden gemist, of welke suggesties zij aan Fontys willen doen om studenten beter te faciliteren en begeleiden in hun keuze.

#### Categorieën voor ervaringen en opbrengsten

Het gros van de bijdragen die op het cardboard zijn geregistreerd, is op te vatten als een combinatie van:

- een ervaring of activiteit in het keuzeproces;
- en de opbrengst of het gevolg daarvan.

Elk van de 301 ingevulde post-its zijn aldus tweemaal gerubriceerd: zij werden elk ingedeeld in een categorie 'ervaringen' en in een categorie 'opbrengsten'. In dit hoofdstuk bespreken wij het keuzeproces aan de hand van deze categorieën, aangevuld met oorspronkelijke uitspraken van de respondenten.

#### Positieve, neutrale en negatieve ervaringen

Een deel van de opgetekende ervaringen is positief, een ander deel is negatief en ook had een groot deel van de beschrijvingen een meer neutraal karakter ('zo verloopt het proces nu eenmaal'). Daarnaast zijn bovendien de nodige suggesties gedaan door respondenten. Een en dezelfde stap of gebeurtenis in het keuzeproces kan zo bij verschillende focusgroepen en bij verschillende deelnemers binnen focusgroepen toch op veel verschillende manieren zijn geformuleerd.

Neem bijvoorbeeld de mogelijkheid om een proefles te volgen voordat de keuze moet worden gemaakt voor een facultatief onderdeel. Een eerste student kan dit hebben meegemaakt en rapporteren als positieve ervaring, een tweede kan het juist hebben gemist en poneert dit als kritiek, en een derde kan de proefles juist brengen als suggestie aan Fontys. Als suggesties en positieve en negatieve ervaringen apart worden gerubriceerd, dan ontstaat een versnipperd beeld van wat studenten in het algemeen belangrijk vinden in het keuzeproces. Daarom zijn in eerste instantie alle bijdragen en categorieën positief geformuleerd om de inhoudelijk verwante elementen samen te kunnen voegen en zo een totaaloverzicht te vormen van belangrijke stappen in het proces.

Verderop in dit hoofdstuk zonderen we dan alsnog de negatieve ervaringen en aanbevelingen af van de positieve en neutrale, om ons goed te kunnen concentreren op de vraag: wat kan er volgens de deelnemers nog beter?

## 4.2 Belangrijke ervaringen per fase

In tabel 2 zien we allereerst welke ervaringen en activiteiten van belang zijn volgens studenten in verschillende fasen van de studie (de opbrengsten van deze ervaringen voor het proces staan hier niet vermeld; zie daarvoor de volgende paragraaf). De ervaring of activiteit die het vaakst belangrijk wordt gevonden voor het keuzeprocess is het ervaren van de beroepspraktijk, op grote afstand gevolgd door de kwaliteit van de voorlichting en begeleiding in de vervolgkeuze en persoonlijk contact met iemand van de opleiding (docent, SLB'er, etc.). Tegelijkertijd zien we in de tabel in welke fasen deze ervaringen voorkomen of van belang zijn. Het ervaren van de beroepspraktijk is duidelijk sterk geconcentreerd in één fase, namelijk de stage, maar ook het afstudeerproject is hiervoor vaak van belang en ook (iets minder vaak) het basisprogramma.

Tabel 2: Belangrijke ervaringen/activiteiten per studiefase (selectie van ervaringen die ten minste driemaal zijn genoemd)

	Voorlichting	Basisprogramma	Specialisatie	Stage	Minor	Afst. project	Na afst. project	Algemeen	Totaal
Beroepspraktijk ervaren		6		30	2	9		2	49
Kwaliteit voorlichting/keuzebegeleiding	4	2	2	5	3	2		7	25
Persoonlijk contact/gesprek met iemand van opleiding		2	2	1	1			11	17
Weloverwogen programmadeel kiezen			2	1	6	4		2	15
Kennismaken diverse onderdelen vakgebied		10	4					1	15
Voldoende/tijdig informatie keuzemogelijkheden in studie	5	2	3		3			1	14
Doorlopen van deze fase/onderdeel		4	2		6	1			13
(Veel/voldoende) keuzeruimte		3	1		2			6	12
Benutten keuzeruimte in studie		1	1		7	1		1	11
Cruciale keuzemomenten in loop van studie	1	3	1	1	1	1		2	10
Kwaliteit onderwijs/docenten			1		2			5	8
Contact met bedrijven/bedrijfsbezoeken		3	1	1				2	7
Expliciet aandacht in opleiding voor keuzeprocess	1	1			1			3	6
Samenhang curriculum/begeleiding/doorstroomseisen				1				4	5
Proeflessen/introductie voor keuzeonderdelen		5							5
Praktische les of cursus los van vakgebied		2	1	1				1	5
Onderdeel onverwacht gewijzigd/ging niet door	1	1		1		2			5
Informatie over mogelijkheden Ma na Ba		1	1					3	5
Contact/praten andere studenten	1				1		1	2	5
Banenmarkt		2						2	4
Verdieping, intensiever bezig met deelgebied		1			1	1			3
Vak volgen in ander gebied		1				2			3
Opleiding bereidt voor op arbeidsmarkt		2						1	3
Meerdere (korte) stages				3					3
Keuzes maken binnen studie					1	1		1	3
Bedrijfscontacten Fontys		1		2					3
Totaal	18	57	23	50	40	25	1	62	276

Goede voorlichting/begeleiding en persoonlijk contact daarentegen zijn meer gelijk verdeeld over de fasen van begin tot einde van de studie en komen het vaakst voor in de kolom 'algemeen'. Blijkbaar zijn dit activiteiten die gedurende de hele studie van belang zijn voor het keuzeproces. Op deze manier kan de tabel verder worden uitgelezen om een goed beeld te krijgen van het ideale verloop van het proces. We lichten er nog enkele opvallende elementen uit.

Het weloverwogen kiezen van een programmadeel (specialisatie, minor, stage, etc.) komt met name voor of zou voor moeten komen bij de minors. Studenten kiezen hier zeer bewust en beredeneerd voor een bepaalde minor om zich bijvoorbeeld verder te kunnen verdiepen in de richting die zij het aantrekkelijkst vinden, als test om te ondervinden dat zij de juiste richting hebben gekozen, of juist als mogelijkheid om iets heel anders te studeren dat iemand mogelijk erbij wil doen. Ook stages worden meermaals zorgvuldig uitgezocht, bijvoorbeeld ook omdat men hoopt daar een baan aan over te houden.

Kennismaken met diverse onderdelen van het vakgebied doet men bij uitstek in het basisprogramma, en in mindere mate in de specialisatie.

Bij het voldoende en tijdig geïnformeerd worden over de keuzemogelijkheden binnen de studie valt op dat dit niet alleen in verschillende fase van de studie aan de orde is, maar nog het vaakst wordt genoemd bij de studievoorlichting die studenten krijgen al vóórdat zij aan de studie beginnen.

Optimaal benutten of profiteren van de keuzemogelijkheden in de studie is iets dat studenten met name in de minors kunnen doen.

En proeflessen of een introductie op keuzeonderdelen verderop in de studie maken deel uit of zouden dat moeten doen van het basisprogramma, al aan het begin van de studie.

### 4.3 Belangrijke opbrengsten per fase

In de vorige paragraaf schetsten we een beeld van de ervaringen en activiteiten die belangrijk zijn voor het keuzeproces. In deze paragraaf verkennen we wat dat de studenten moet opleveren. In tabel 3 zien we wat de activiteiten in de verschillende fasen de studenten hebben gebracht, waarmee zij beter in staat zijn om hun keuze te bepalen.

In de eerste vier rijen zien we dat het vooral om verschillende inzichten gaat. Het belangrijkste zijn inzicht in de mogelijkheden die er na de studie bestaan in het algemeen (zowel in het werkveld als in studiemogelijkheden) en in de eigen inhoudelijke en praktische voorkeuren: wat ligt mij het beste, wat vind ik interessant, wat vind ik leuk, wat doe ik graag? En vrijwel even belangrijk is het derde inzicht, dat zich concreet toespitst op de mogelijkheden in de praktijk/werkveld - waar tenslotte ook de meeste studenten voor kiezen na hun studie.

De fasen waarin studenten deze inzichten opdoen verschillen duidelijk. Inzicht in de keuzemogelijkheden in het algemeen doen studenten gedurende de hele studie op. Inzicht in wat je het beste ligt ervaar je vooral in de stage. En inzicht in de mogelijkheden in het werkveld is gedurende de hele studie van belang, maar eigenlijk het vaakst nog vroeg in de studie in het basisprogramma.

Een heel ander inzicht dat nodig is voor een goed verloop van de (keuzes in de) studie, is inzicht in de keuzemogelijkheden die er binnen de opleiding bestaan. Het is belangrijk dat studenten tijd daar rekening mee kunnen houden en gebruik van kunnen maken, en dus zien we dit inzicht het vaakst terug in het basisprogramma en ook al in de studievoorlichting vooraf.

Tabel 3: Belangrijke opbrengsten/gevolgen per studiefase

	Voorlichting	Basisprogramma	Specialisatie	Stage	Minor	Afst. project	Na afst. project	Algemeen	Totaal
Inzicht mogelijkheden algemeen (werkveld/Ma)	3	2	4	2	3			18	32
Inzicht in wat jou ligt (inhoud e/o praktijk)	3	5	1	10	6	3		4	32
Inzicht mogelijkheden in praktijk/werkveld	1	10	2	5	3	1		9	31
Inzicht in keuzemogelijkheden binnen studie	4	6	1	2	1	1	1	6	22
Keuze binnen studie bevestigd		4	3	7	2	2		1	19
Toegang tot baan gemakkelijker	1	2	1	1	1	3		7	16
Gericht/gemotiveerd keuzes kunnen maken	1	3	2	1	1	3		2	13
Beter inzicht in eigen interesses	2	6	2	1	1	1			13
Mogelijkheden voor na studie creëren/verruimen		2	1	1	2	2		3	11
Stage vinden gemakkelijker				9					9
Toegang tot master gemakkelijker			2		4			2	8
Inzicht mogelijkheden Ma na Ba		1	1	1	1			4	8
Algemeen oriënteren op opleiding	2	3			1				6
Leren in/van de praktijk (ipv in vakken)			1	2		1		1	5
Bevordert capaciteiten/houding/vaardigheden		1			2	2			5
Veranderen van keuze binnen studie		1	1		2				4
Inzicht in eigen capaciteiten/ontwikkeling		1			2	1			4
Veranderen van keuze werken/studeren				2				1	3
Baan aangeboden				1		2			3
Totaal	17	52	23	48	39	23	1	62	265

#### 4.4 Belangrijke ervaringen en opbrengsten

In de voorgaande twee paragrafen koppelden we belangrijke ervaringen en opbrengsten aan de fasen in de opleiding, maar onduidelijk bleef nog welke ervaringen leiden tot welke opbrengsten. Precies dat geven we nu weer in tabel 4.

Inzicht in wat studenten het beste ligt (zowel inhoudelijk, als wat praktijk betreft), inzicht in de mogelijkheden die er voor hen bestaan in het werkveld, en ook bevestiging van de keuze die studenten eerder in hun studie hebben gemaakt, wordt vooral gekoppeld aan het ervaren van de beroepspraktijk (waarvan we eerder al zagen dat dit vooral plaatsvindt in stage, afstudeerproject, maar ook basisprogramma). Inzicht in wat studenten persoonlijk het beste ligt wordt ook verkregen door optimaal de keuzeruimte binnen de studie te benutten.

Maar een meer algemeen inzicht in de mogelijkheden na de studie, en inzicht in de keuzemogelijkheden binnen de studie, dat denkt men te ontleen aan goede voorlichting en keuzebegeleiding tijdens de studie, en het algemene inzicht in de opties na de studie ook uit een goed persoonlijk contact met iemand van de opleiding.



Lezen we de tabel meer per kolom, dan levert het ervaren van de beroepspraktijk in totaal ook veruit de meeste opbrengsten op. Behalve de hierboven genoemde zijn dat bijvoorbeeld ook (maar minder vaak) het meer gericht of gemotiveerd keuzes kunnen maken, het leren in en van de praktijk, het gemakkelijker toegang krijgen tot een baan of het zelfs concreet aangeboden krijgen van een baan.

Oorzaak en gevolg zijn niet altijd eenduidig te onderscheiden. Zo zien we in de vierde kolom dat het weloverwogen kunnen kiezen voor een bepaald programmaonderdeel kan leiden tot een beter inzicht in wat je ligt, bevestiging van je eerdere keuzes en ook de toegang tot een baan kan vergemakkelijken. Maar die weloverwogen keuze kan niet altijd zomaar vanzelf worden gemaakt, maar zien we ook als 'opbrengst' in de zevende rij van de tabel ('Gericht, gemotiveerd keuzes kunnen maken'), mogelijk gemaakt door het kunnen ervaren tijdens de studie van de beroepspraktijk, persoonlijk contact met iemand van de opleiding, voldoende en tijdige informatie over de keuzemogelijkheden, et cetera.

#### 4.5 Keuzemoment

Een van de hoofdvragen voor dit onderzoek was wanneer studenten hun keuze maken voor wat zij na de bachelor willen gaan doen. Het antwoord is dat hiervoor eigenlijk geen duidelijk moment is aan te wijzen.

In de eerste plaats werd in de focusgroepen slechts éénmaal door een respondent een specifieke fase benoemd waarin die definitieve keuze was gemaakt (in dit geval tijdens het afstudeerproject). In de tweede plaats zien we dat studenten gedurende hun hele studie - en ook al daarvoor - bezig zijn met het verkennen van de keuzemogelijkheden voor werk en verdere studie en het verkennen van hun persoonlijke voorkeuren en capaciteiten. Die twee ontwikkelingen zijn nauw verweven (weten wat je ligt en weten wat er eigenlijk te kiezen valt) en bovendien kwamen we in de focusgroepen zowel studenten tegen die langzaam maar zeker een steeds concreter en toegespitst beeld kregen van hun keuze (inhoudelijke richting binnen de studie, werken of studeren, welk soort werk en werkgever, of welke master en universiteit), als ook studenten die merkten dat een gekozen richting tegenviel en die daarom weer hun voorkeur herzagen. Dit herzien van gemaakte keuzes is ook niet beperkt tot de fijnmaziger beslissingen binnen de mogelijkheden om te gaan werken of binnen de mogelijkheden voor verdere studie. Het komt ook voor dat studenten met een voorkeur voor werken hun keuze herzien en toch verder willen studeren, en omgekeerd.

De belangrijkste fasen in de studie voor het verkrijgen van inzicht in keuzemogelijkheden en in eigen voorkeuren, zijn respectievelijk het basisprogramma, de stage en de minor. In tabel 2 en tabel 3 zagen we in deze fasen veruit de meeste ervaringen en opbrengsten genoemd die bijdragen aan de uiteindelijke keuze.

Als er dan toch een keuzemoment moet worden aangewezen, kan dat eigenlijk alleen het einde van de studie zijn. De keuze voor het vervolg moet dan immers definitief worden gemaakt, en zelfs dan nog worden keuzes later bijgesteld zoals bij alumni die aan een vervolgstudie beginnen, maar die vervolgens te eenzijdig of zwaar vinden en gaan werken, of alumni die gaan werken maar na enige tijd besluiten alsnog een master op te pakken. Tijdens de studie en vóór het afstuderen kunnen studenten weliswaar sterke voorkeuren hebben, en naarmate het afstuderen in zicht komt worden deze voorkeuren en voornemens steeds sterker, maar 'definitief' zullen studenten zelf deze voornemens zelden noemen.

Tabel 4: Ervaringen en opbrengsten in het keuzeproces (selectie ervaringen en opbrengsten die ten minste driemaal voorkomen)

Ervaringen/activiteiten ->	Beroepspraktijk ervaren	Kwaliteit voorlichting/keuzebegeleiding	Persoonlijk contact met iemand van opleiding	Weloverwogen programmadeel kiezen	Kennismaken diverse onderdelen vakgebied	Vold./tijdig informatie keuzemogelijkh. in studie	Doorlopen van deze fase/onderdeel	Benutten keuzeruimte in studie	Cruciale keuzemomenten in loop van studie	(Veel/voldoende) keuzeruimte	Contact met bedrijven/bedrijfsbezoeken	Expliciet aandacht in opleiding voor keuzeproces	Samenhang curric. /begeleiding/doorstroomseisen	Proeflessen/introductie voor keuzeonderdelen	Informatie over mogelijkheden Ma na Ba	Contact/praten andere studenten	Praktische les of cursus los van vakgebied	Onderdeel onverwacht gewijzigd/ging niet door	Banenmarkt	Verdieping, intensiever bezig met deelgebied	Vak volgen in ander gebied	Opleiding bereidtd voor op arbeidsmarkt	Meerdere (korte) stages	Keuzes maken binnen studie	Bedrijfscontacten Fontys	Totaal
Opbrengsten:																										
Inzicht mogelijkheden algemeen (werkveld/Ma)		7	7	1		5				2		3	1			2	1						1	1		32
Inzicht in wat jou ligt (inhoud e/o praktisch)	9	1	2	3	1		1	5	2	1	1	1		1						1						31
Inzicht mogelijkheden in praktijk/werkveld	7		2			3	1	1		1	3							1	2			1	1		1	30
Inzicht in keuzemogelijkheden studie	1	8	1		2	2			2				1	3		2										22
Keuze binnen studie bevestigd	9			4	3		1	1												1						19
Toegang tot baan gemakkelijker	2			3					1		2		1				1		1			1				15
Gericht/gemotiveerd keuzes kunnen maken	3		1			1		1	2	2				1							1					13
Beter inzicht in eigen interesses	1		1		4		2	1										2			1					13
Mogelijkheden voor na studie creëren/verruimen				2		1		1	3	1							1				1			1		11
Stage vinden gemakkelijker		3									1						1								2	9
Toegang tot master gemakkelijker		1	1												1											8
Inzicht mogelijkheden Ma na Ba	1			1		1									3							1				8
Algemeen oriënteren op opleiding					3					1		1				1										6
Leren in/van de praktijk (i.p.v. in vakken)	3	1						1																		5
Bevordert capaciteiten/houding/vaardigheden	1	2					1																			5
Veranderen van keuze binnen studie	1	1			1		1																			4
Inzicht in eigen capaciteiten/ontwikkeling	1									1											1			1		4
Baan aangeboden	2						1																			3
Totaal	46	25	16	15	14	14	12	11	10	9	7	6	5	5	5	5	4	4	4	3	3	3	3	3	3	260

## 4.6 Wat kan beter?

In paragraaf 4.1 gaven we aan dat we voor een goed overzicht van belangrijke ervaringen en opbrengsten deze allemaal positief hadden geformuleerd, ongeacht of de ervaringen daadwerkelijk positief waren, of juist waren genoteerd als een gemis aan de ervaring en de opbrengst, of als een suggestie ter verbetering van het keuzeproces.

In deze paragraaf is nu juist een selectie gemaakt voor alleen de bijdragen die wijzen op een noodzaak of gelegenheid ter verbetering. Daarbij maken we geen onderscheid tussen wat door respondenten werd ingebracht als (negatieve) kritiek of als (positieve) advies, omdat deze twee categorieën inhoudelijk op hetzelfde neerkomen: het gaat om ervaringen en activiteiten in het keuzeproces die beter moeten worden geregeld dan nu het geval was. In totaal valt ongeveer een derde van de geregistreerde 'post-its' in deze categorie.

### 4.6.1 Activiteiten per fase

In de rijen in tabel 5 zien we welke activiteiten meer aandacht verdienen van Fontys. Ten eerste kan de kwaliteit van de voorlichting en keuzebegeleiding in alle fasen van de studie beter. Respondenten geven aan dat de geboden informatie over mogelijke keuzes binnen de studie gebrekkig en onvolledig, incorrect of vaak afwezig is. Er wordt bijvoorbeeld informatie gegeven over de minors, maar niet alle opties worden vermeld. Studenten kunnen er vaak te laat achter komen dat hun minor als pre-master ingezet had kunnen worden. Of de ene klas krijgt wel voorlichting maar de andere niet (of de Nederlandse studenten wel en de internationale niet). Het komt voor dat docenten zelf onvoldoende geïnformeerd zijn om de vragen van studenten te kunnen beantwoorden. En diverse keren is de klacht dat er alleen informatie is als je daar zelf achteraan gaat, terwijl de betreffende docenten niet of slecht bereikbaar zijn. Het lijkt in veel gevallen toeval wie uiteindelijk wel en niet informatie krijgt.

Een tweede verbeterpunt is dat er niet altijd voldoende keuzeruimte is volgens studenten. Zij zouden meer mogelijkheden willen zien om de studie zelf in te vullen, bijvoorbeeld om vakinhoud breder te verkennen en je eigen koers te bepalen. Iemand zou graag nog een tweede minor doen, of een minor die verder buiten de opleiding ligt. Een ander stelt voor om in het basisprogramma meer workshops te organiseren waarin je buiten je comfort zone komt en jezelf leert ontdekken en ontwikkelen. Een concreet kritiekpunt betrof de praktijkopdrachten van bedrijven die door Fontys teveel beperkt en ingekaderd zouden zijn.

Op de derde plaats willen de respondenten meer persoonlijk contact met iemand van de opleiding (docenten, SLB'ers) voor informatie en advies over hun keuzemogelijkheden. Dit persoonlijk contact zou meer structureel moeten worden aangeboden; vooral in de hogere studiejaren lijkt persoonlijke begeleiding steeds minder beschikbaar of zelf volledig afgeschaft.

Het vierde punt dat we hier beschrijven - voldoende en tijdige informatie over keuzemogelijkheden in de studie - lijkt op het eerste. Hier is de informatie echter nog sterker toegespitst op de consequenties die keuzes kunnen hebben voor het vervolg van de studie en de mogelijkheden na de studie. Met elke keuze verschaf je toegang tot een volgende, maar vallen er ook weer andere keuzemogelijkheden af. Daar moeten studenten op tijd van op de hoogte zijn.

Als vijfde verbeterpunt wordt voorgesteld om meer gelegenheid in te bouwen in het basisprogramma om te kunnen proeven van de keuzemogelijkheden later in de studie. Door middel van proeflessen of een korte introductie kunnen studenten een beter beeld daarvan krijgen en daardoor een beter gefundeerde keuze maken.

Tabel 5: Wat kan beter: activiteiten per fase

	Voorlichting	Basisprogramma	Specialisatie	Stage	Minor	Afst. project	Na afst. project	Algemeen	Totaal
Kwaliteit voorlichting/keuzebegeleiding	2	2	2	3	1	1		7	18
(Veel/voldoende) keuzeruimte		3	1		1			5	10
Persoonlijk contact/gesprek met iemand van opleiding			1					8	9
Vold./tijdig informatie keuzemogelijkheden in studie	2	2	1		3			1	9
Proeflessen/introductie voor keuzeonderdelen		5							5
Informatie over mogelijkheden Ma na Ba		1	1					3	5
Expliciet aandacht in opleiding voor keuzeproces	1	1						3	5
Samenhang curriculum/begeleiding/doorstroomeisen				1				3	4
Praktische les of cursus los van vakgebied			1	1				1	3
Meerdere (korte) stages				3					3
Kwaliteit onderwijs/docenten			1		1			1	3
Bedrijfscontacten Fontys		1		2					3
Opleiding bereidt voor op arbeidsmarkt		2							2
Gebruik van Stageportal				2					2
Cruciale keuzemomenten in loop van studie		1						1	2
Contact met bedrijven/bedrijfsbezoeken			1					1	2
Totaal	5	24	10	12	6	2	0	38	97

#### 4.6.2 Opbrengsten per fase

Op dezelfde manier bekijken we in tabel 6 de benodigde opbrengsten die nu kennelijk nog te vaak ontbreken of onvolledig zijn tijdens de opleiding. Met stip bovenaan staat het inzicht in de mogelijkheden na de studie in het algemeen (werken en studeren). Dit inzicht wordt in het algemeen tijdens de studie verlangd, dus niet alleen in bepaalde fasen, en het gewenste algemene inzicht in de keuzemogelijkheden nu en in de toekomst wordt op de post-its vooral vaak gekoppeld aan de belangrijke activiteiten die we in de voorgaande paragraaf hebben bestudeerd (meer voorlichting en begeleiding, voldoende en tijdige informatie).

Het betere inzicht in de mogelijkheden in de praktijk en het werkveld heeft vooral betrekking op het verbreden van de informatie. Vaak noemen respondenten beperkingen in de huidige informatie. De studie is bijvoorbeeld te sterk gericht op de tentamens, met te weinig beeld van de praktijk. Of iemand zou graag meer verschillende stages willen lopen om beter inzicht te krijgen in het werkveld. Iemand geeft aan dat contacten met bedrijven vooral in de eerste jaren van de studie veel voorkomen, maar daarna te weinig. En ook meent iemand dat de docenten te weinig werkervaring hebben in de praktijk, en daardoor te eenzijdig theoretisch de stof behandelen.

Het derde type inzicht dat beter kan, is inzicht in de keuzemogelijkheden binnen de studie. Dat inzicht is vaak onvolledig (vaak weer door het gebrek aan activiteiten genoemd in de vorige paragraaf) en/of onduidelijk en/of te laat. Sommige klassen krijgen het wel en andere niet, de presentatie is onduidelijk en onvolledig, of de informatie komt niet op tijd.

Een verbeterpunt dat er nog uitspringt doordat het in één cel geconcentreerd is, is het gemakkelijker vinden van een stage. Dit kan worden verbeterd als Fontys meer of betere contacten met bedrijven onderhoudt, en er is commentaar op de portal voor het zoeken van stages die traag zou zijn en onvoldoende geactualiseerd en achterhaalde informatie bevat over stages die al gevuld zijn.

Tabel 6: Wat kan beter: beoogde/benodigde opbrengsten per fase

	Voorlichting	Basisprogramma	Specialisatie	Stage	Minor	Afst. project	Na afst. project	Algemeen	Totaal
Inzicht mogelijkheden algemeen (werkveld/Ma)	2	2	4	2	1			15	26
Inzicht mogelijkheden in praktijk/werkveld		5	2	1	1			4	13
Inzicht in keuzemogelijkheden binnen studie	2	3		1	1	1		5	13
Toegang tot baan gemakkelijker		2		1				4	7
Stage vinden gemakkelijker				6					6
Inzicht mogelijkheden Ma na Ba		1	1					3	5
Gericht/gemotiveerd keuzes kunnen maken		1	1					2	4
Toegang tot master gemakkelijker			2					1	3
Op tijd keuzes maken in je studie		1		1					2
Motivatie versterkt					2				2
Mogelijkheden voor na studie creëren/verruimen		1						1	2
Inzicht in wat jou ligt (inhoud e/o praktijk)		1						1	2
Totaal	5	21	10	12	5	1	0	38	92

#### 4.6.3 Activiteiten en opbrengsten

In tabel 7 laten we ten slotte onafhankelijk van de studiefasen zien welke combinaties van activiteiten en bijbehorende opbrengsten de grootste verbeterpunten vormen om het keuzeproces van studenten te optimaliseren.

In de eerste plaats vormt de kwaliteit van de voorlichting en begeleiding in de keuzemomenten binnen de studie een verbeterpunt. Als er meer werk wordt gemaakt van deze activiteiten, zou dat vooral moeten leiden tot een beter inzicht van studenten in de mogelijkheden na de studie in het algemeen (werken en studeren), en ook meer inzicht in de keuzemogelijkheden binnen de studie. Het inzicht in de mogelijkheden na de studie zou ook verbeterd worden door meer persoonlijk contact met iemand van de opleiding, zoals een docent of SLB'er. En door meer en tijdige informatie over de keuze-opties binnen de studie.

Andere combinaties die we elk driemaal zien, zijn nog de volgende. Proeflessen en introducties op keuzeonderdelen bieden ook een beter inzicht in de keuzemogelijkheden binnen de studie. Meer specifieke informatie over de mogelijkheden voor een master na de bachelor geeft meer inzicht in - uiteraard - de mogelijkheden voor een master na de bachelor. En expliciete aandacht in de opleiding voor het keuzeproces - het actief tijdig wijzen van studenten op keuzemomenten, consequenties en het belang daarvan - moet ook weer beter inzicht geven in de mogelijkheden die er na de studie zijn in het algemeen.

Tabel 7: Wat kan beter: activiteiten en opbrengsten

Ervaringen/activiteiten ->	Opbrengsten:														Totaal	
	Kwaliteit voorlichting/keuzebegeleiding	Persoonlijk contact/gesprek met iemand van opleiding	Vold./tijdig informatie keuzemogelijkheden in studie (Veel/voldoende) keuzeruimte	Proeflessen/introductie voor keuzeonderdelen	Informatie over mogelijkheden Ma na Ba	Expliciet aandacht in opleiding voor keuzeproces	Samenhang curriculum/begeleiding/doorstroomisen	Praktische les of cursus los van vakgebied	Meerdere (korte) stages	Kwaliteit onderwijs/docenten	Bedrijfscontacten Fontys	Opleiding bereidt voor op arbeidsmarkt	Gebruik van Stageportal	Cruciale keuzemomenten in loop van studie		Contact met bedrijven/bedrijfsbezoeken
Inzicht mogelijkheden algemeen (werkveld/Ma)	7	7	4	1			3	1	1	1	1					26
Inzicht mogelijkheden in praktijk/werkveld		1	2	1					1	1	1	1			1	13
Inzicht in keuzemogelijkheden studie	7		1		3		1							1		13
Toegang tot baan gemakkelijker							1	1				1			1	6
Stage vinden gemakkelijker	1							1			2		2			6
Inzicht mogelijkheden Ma na Ba			1		3											5
Gericht/gemotiveerd keuzes kunnen maken		1		2	1											4
Toegang tot master gemakkelijker	1				1											3
Op tijd keuzes maken in je studie						1			1							2
Motivatie versterkt	1									1						2
Mogelijkheden na studie creëren/verruimen				1										1		2
Inzicht in wat jou ligt (inhoud e/o praktijk)				1	1											2
Totaal	17	9	9	7	5	5	5	4	3	3	3	3	2	2	2	91

#### 4.7 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we onderzocht welke ervaringen en activiteiten en de opbrengsten daarvan van belang zijn in het doorlopen van het keuzeproces tijdens de studie. Vervolgens hebben we daarbinnen in kaart gebracht welke activiteiten en opbrengsten volgens studenten nog verbetering behoeven.

De belangrijkste activiteit tijdens de opleiding is het ervaren van de beroepspraktijk in met name de stage, maar ook in het afstudeerproject en in het basisprogramma. Dit ervaren van de beroepspraktijk geeft studenten inzicht in wat hen persoonlijk het beste ligt (zowel inhoudelijk, als wat toepassing betreft) en in de mogelijkheden die er voor hen bestaan in het werkveld, maar ook levert het studenten vaak een bevestiging van de keuze die zij eerder in hun studie gemaakt hebben.

De kwaliteit van voorlichting en begeleiding en persoonlijk contact met iemand van de opleiding zijn door de hele studie heen van belang en leveren inzicht in de keuzemogelijkheden na de studie in het algemeen (voor werken en studeren), en de voorlichting ook in de keuzemogelijkheden die binnen de studie worden gemaakt.

Het weloverwogen kiezen van een programmadeel (specialisatie, minor, stage, etc.) om je te kunnen verdiepen in een bepaalde richting of om te testen/ondervinden of dat een passende richting is, komt op de derde plaats, gevolgd door het kunnen kennismaken met de diverse onderdelen van het vakgebied.

De meeste ervaringen die de respondenten rapporteren hebben betrekking op het basisprogramma, de stage en de minor. Dit zijn derhalve de belangrijkste fasen in het proces dat uiteindelijk leidt tot het maken van een onderbouwde en passende keuze. Het basisprogramma draagt bij aan alle mogelijke inzichten die in de loop van het keuzeproces van belang zijn: inzicht in de mogelijkheden in het werkveld, in de keuzemogelijkheden binnen de studie, maar ook in de eigen interesses en in wat de student het beste ligt wat betreft inhoud en praktijk. De stage volgt vrijwel ex aequo als belangrijke fase, niet alleen voor meer inzicht in wat de student het beste ligt, maar in dit stadium van de studie ook als test die de gemaakte keuze binnen de studie voor de student kan bevestigen. Op de derde plaats volgt de minor, die net als de stage inzicht geeft in wat de student het beste ligt, maar ook kan worden ingezet om de toegang tot een master te vergemakkelijken.

Een afgebakend definitief keuzemoment is uit dit deel van het onderzoek niet gebleken. Het beeld ontstaat juist van een langdurig en meer gradueel keuzeproces waarin twee ontwikkelingen parallel lopen. In de eerste plaats krijgen studenten een steeds beter beeld van de keuzes die binnen en na de studie voor hen open staan. In de tweede plaats ontdekken zij steeds meer hun eigen voorkeuren en aanleg. Binnen die twee ontwikkelingslijnen maken studenten voortdurend keuzes die weer consequenties hebben voor volgende keuzes. Keuzes kunnen worden bevestigd door nieuwe ervaringen, maar ook juist herzien. Ook na het afstuderen zijn er nog steeds studenten die op gemaakte keuzes voor baan of master terugkomen en alsnog de andere keuze maken.

Richten we ons specifiek op de verbeterpunten binnen het keuzeproces, dan verdienen de volgende activiteiten aandacht van Fontys:

- goede voorlichting en keuzebegeleiding in alle fasen van de studie;
- meer keuzeruimte in de studie;
- meer persoonlijke contact, bijvoorbeeld met docenten, SLB'ers et cetera;
- voldoende en tijdige informatie over belangrijke keuzes en de consequenties daarvan;
- meer proeflessen en introducties op keuzeonderdelen om daar een betere keuze in te kunnen maken.

Deze verbeterpunten moeten vooral bijdragen aan een beter inzicht in de mogelijkheden na de studie in het algemeen en in het werkveld in het bijzonder, en ook in de keuzemogelijkheden die er binnen de studie bestaan.

Deze verbeterpunten hebben vooral betrekking op de hele studie, en daarbinnen nog het meest op het basisprogramma. Rond de belangrijke fasen stage en minor worden minder verbeterpunten opgetekend.





## 5 Na de keuze

### 5.1 Inleiding

Studenten geven aan dat, nadat ze de keuze voor werken of verder studeren hebben gemaakt, verschillende ervaringen hebben geholpen of dat zij verschillende dingen nodig hebben gehad om hun keuze om te kunnen zetten in de praktijk. Een deel van de studenten had hun keuze nog niet gemaakt ten tijde van het interview. Zij konden daardoor moeilijk of niet inhoudelijk bijdragen aan dit deel van het gesprek.

In tabel 8 zijn in de kolommen de ervaringen en suggesties vermeld die respondenten naar voren brachten als relevant voor het verder uitwerken of voorbereiden van de gemaakte keuze voor werken of studeren. Het totale aantal bijdragen is kleiner dan in het voorgaande hoofdstuk, maar de tabel maakt vooral duidelijk welke ervaring het meest gewenst of waardevol is in deze fase: meer informatie over de mogelijkheden voor een master na de bachelor. Dat dit punt zo sterk naar voren komt is des te opmerkelijker omdat de meerderheid van de respondenten juist is gaan werken na de bachelor of dat inmiddels is gaan doen.

Een plausibele verklaring voor deze hoge score lijkt te zijn dat de opleidingen bij Fontys sterker zijn gericht op en voorbereiden op de arbeidsmarkt dan op een vervolgstudie. Daardoor kan de keuze voor een bepaalde baan of organisatie al gaandeweg tijdens de studie duidelijker zijn uitgekristalliseerd in stages en projecten. Terwijl studenten die besluiten verder te willen studeren vaker met onbeantwoorde vragen zitten over keuzemogelijkheden en toegangseisen.

Hieronder beschrijven wij meer inhoudelijk de bijdragen van de deelnemers aan dit laatste onderdeel van de focusgroepen. Deze bijdragen zijn niet ingedeeld in fasen van de opleiding, omdat studenten ervaringen en wensen beschreven die algemeen van aard zijn en niet specifiek relateren aan een fase van de opleiding.

### 5.2 Studenten die gaan werken

Allereerst komt naar voren dat de studenten die willen gaan werken, behoefte hebben aan meer zicht op carrièremogelijkheden. De docenten van Fontys zijn hierbij een relevante bron. Zij helpen de studenten om (bijvoorbeeld via SLB) meer zicht te krijgen op hun eigen wensen en kwaliteiten, maar ook op wat voor bedrijven en banen er allemaal bestaan. Het feit dat veel docenten bij Fontys zelf werkervaring hebben in het bedrijfsleven, wordt door studenten genoemd als een sterk punt. Dat docenten daar over vertellen en aan refereren in hun onderwijs, draagt bij aan het krijgen van een beeld van carrièremogelijkheden. Soms vinden studenten het echter lastig om een docent om hulp te vragen op dit gebied als deze heel druk is, of weten ze niet goed bij wie ze het beste terecht kunnen. Meer specifiek benoemen studenten dat in sommige studieprogramma's een sollicitatietraining is opgenomen. Het lijkt de geïnterviewde studenten een goed idee als dit in elk programma zou worden opgenomen, omdat het heel leerzaam is.



Studenten hebben ook behoefte aan contact met bedrijven om hun keuze in de praktijk te kunnen brengen. Dit realiseren zij bijvoorbeeld via een banenmarkt, bedrijvendagen of bedrijfsbezoeken. Niet elke studie organiseert bedrijfsbezoeken, dat is wat de studenten betreft een verbeterpunt. Ook noemen studenten dat zij vacatures lezen en met bekenden praten over het werk dat die doen, om zo een breder beeld te krijgen van wat er allemaal kan. Geopperd wordt dat Fontys oud-studenten zou kunnen uitnodigen om te vertellen over hun werk, zodat studenten ook die informatie kunnen gebruiken om hun beeld te vormen. Dit draagt ook bij aan het bouwen van een netwerk, iets wat ook wordt genoemd als belangrijk middel om de keuze in de praktijk te kunnen brengen. Sommige studies moedigen studenten sterk aan om al vroeg te beginnen met het bouwen aan een netwerk. Dit wordt genoemd als sterk punt, evenals het opbouwen van een portfolio gedurende sommige studies. Dat portfolio kan volgens studenten zeer nuttig zijn bij sollicitaties. De optie om docent te worden bij Fontys krijgt nauwelijks aandacht als het gaat over loopbaanmogelijkheden, de suggestie wordt gedaan om ook die onder de aandacht te brengen. De internationale studenten benoemen tot slot de wens voor een 'jobfair' speciaal voor niet-Nederlandse studenten.

### 5.3 Studenten die verder willen studeren

Studenten die een master willen gaan volgen, onderscheiden duidelijk twee aspecten om hun keuze in de praktijk te brengen. Zij benoemen dat ze informatie zoeken over de inhoud van masterprogramma's en komen aan deze informatie via open dagen en brochures, maar ook via docenten van Fontys en de website van Fontys. Ze geven daarbij aan dat in hun beleving veel medestudenten niet weten dat 'Fontys daar een goede website voor heeft'. Als verbeteruggestie wordt meegegeven dat deze informatie eerder (bijv. in de loop van jaar 3) en uitgebreider zou kunnen worden overgebracht aan studenten.

Het tweede aspect is dat ze informatie nodig hebben over de toelatingseisen (en eventuele selectieprocedure) van het (pre-)masterprogramma dat zij op het oog hebben. In hun beleving besteedt Fontys hier heel weinig aandacht aan. Ze willen zicht op welke master het meest bijdraagt aan hun kansen in hun toekomstige werkveld en de informatie die over masterprogramma's wordt gegeven, wordt gekwalificeerd als 'te weinig'. Geopperd wordt een markt te organiseren met stands van universiteiten, naar analogie van een banenmarkt.

Voor buitenlandse studenten, met name die van buiten de EU, komt daar nog een ander punt bij: zij zoeken informatie over onderwerpen als mogelijkheden voor studiefinanciering bij een master, visum en verblijfsvergunning. Zij ervaren dat Fontys daarin niet voorziet en zijn over het algemeen van mening dat dat ook niet de verantwoordelijkheid van Fontys is, maar wel erg prettig zou zijn.

Punt van aandacht volgens studenten is dat zij ervaren dat medewerkers van Fontys sterk gericht zijn op gaan werken na de studie. Er is minder aandacht voor het feit dat een deel van de studenten verder wil studeren na hun Fontys-opleiding. Ook inhoudelijk zou er meer aandacht besteed kunnen worden aan (het versoepelen van) de hbo-wo overgang. Genoemd worden statistiek en onderzoeksvaardigheden. Het beeld ontstaat dat het (sterk) verschilt per opleiding hoeveel aandacht er aan dergelijke onderwerpen wordt besteed.

### 5.4 Keuzeruimte in het studieprogramma

Over de keuzeruimte in het studieprogramma zijn, los van of studenten willen gaan werken of verder studeren, verschillende belevingen naar voren gekomen in de gesprekken. Enerzijds noemen studenten dat zij het prettig vinden dat zij door middel van projecten, stage, minoren en afstudeerproject steeds verder kunnen 'trechteren'. Zij kunnen als het ware voorsorteren op de stap na Fontys en zo toewerken naar een profiel dat daar goed op aansluit. Ze benoemen dat Fontys die mogelijkheden nog meer en nog tijdiger zou kunnen benadrukken en zo tevens te stimuleren dat studenten een voor hen passende studieroute kiezen.

Zo kan bijvoorbeeld de minor worden ingevuld met een pre-Master, studenten vinden dit interessant maar zijn lang niet altijd (en op tijd) van deze optie op de hoogte.

Anderzijds geven studenten die al vroeg hun keuze hebben gemaakt, aan dat zij weinig ruimte ervaren om hun studie zo in te richten dat deze optimaal aansluit bij hun behoefte. Voorbeelden die worden genoemd zijn het (niet) kunnen kiezen of overslaan van vakken of vakken volgen bij andere studies.

## 5.5 Conclusie

Het valt op dat de ervaringen en opbrengsten die belangrijk worden genoemd ná het maken van de keuze, vaker betrekking hebben op een masterkeuze. Een plausibele verklaring lijkt dat de opleidingen bij Fontys sterker gericht zijn op de arbeidsmarkt na de studie dan op verder studeren. Studenten die willen gaan werken zijn gedurende de studie daar beter op voorbereid; studenten die willen gaan studeren blijven ook na het maken van die keuze nog met vragen zitten.

Gevraagd naar wat zij nodig hebben om hun keuze voor werken of doorstuderen in de praktijk te brengen, is het antwoord 'informatie' een centraal thema. Bij de studenten die willen gaan werken gaat het dan om informatie via docenten en ook om contact met bedrijven (via bedrijvenbezoeken, bedrijvenmarkt) om zo de mogelijkheden in beeld te krijgen. Fontys kan studenten faciliteren en stimuleren in het netwerken (ook met oud-studenten) om hieraan bij te dragen.

De studenten die willen doorstuderen zoeken naar informatie over de inhoud van masterprogramma's en over de bijbehorende toelatingseisen (en eventuele selectieprocedure). Fontys kan met name aan dit laatste aspect van toelating en selectie meer aandacht besteden in de ogen van de studenten. Voor de niet-EU studenten komt daarbij een behoefte aan heldere, eenduidige informatie over mogelijkheden voor visum of verblijfsvergunning. Fontys communiceert, in de ogen van studenten die willen doorstuderen, té sterk vanuit de aanname dat studenten na hun Fontys-opleiding gaan werken. Zij zouden daarin meer balans willen. Tot slot geven studenten aan dat Fontys de studenten nog meer kan aanmoedigen om hun studieprogramma zo in te richten dat het hen goed voorbereidt op wat ze daarna willen (door bewust stage, minor en afstudeerproject te kiezen). Anderzijds zouden studenten die al vroeg weten wat ze willen, graag nog meer flexibiliteit willen, bijvoorbeeld in de vorm van extra vakken of het overslaan van vakken. Zij vinden de mogelijkheden daartoe te beperkt.

## 6 Invloed Covid-19

Na de start van het project werd op verzoek van de opdrachtgever nog de vraag toegevoegd voor de huidige derde- en vierdejaars hoe de COVID-19 pandemie hun keuzeproces beïnvloedt of heeft beïnvloed. Met de alumni is dit niet besproken, aangezien zij hun keuzeproces al afgerond hebben.

Hoewel sommige studenten benoemen dat de pandemie geen invloed heeft op hun keuzeproces, ervaart de meerderheid wel enig effect. Zij hebben minder begeleiding en (informeel) docentcontact door thuiswerken en missen dit, omdat laagdrempelig contact hen helpt om hun gedachten te vormen en ideeën over keuzes te toetsen. Eenzelfde effect beschrijven ze van minder contact met medestudenten. Ook zijn er studenten die aangeven dat minder contact een negatieve invloed heeft op hun motivatie. Vanuit de hogeschool blijven investeren in het contact, ondanks de afstand, lijkt belangrijk.

Een ander thema dat hierbij speelt is de invloed van COVID op de opties die studenten hebben of denken te hebben. Zo had een student bijvoorbeeld het plan om een Master te gaan doen, maar kiest hier nu niet voor omdat hij dit niet online wil doen. Ook lijkt het studenten moeilijker om een baan te vinden in de huidige maatschappelijke en economische situatie. Verder zien studenten hun buitenlandmogelijkheden ingeperkt of onmogelijk gemaakt worden.

Voorlichtingsactiviteiten die studenten wilden volgen zijn deels niet doorgegaan, stages zijn geannuleerd of vervangen en in-company projecten vonden online doorgang. Dit zijn drie voorbeelden van gebeurtenissen die invloed hebben op de mogelijkheden die studenten hebben om hun (voorlopige) keuzes te 'toetsen' en ervaring op te doen in een richting waarvan zij denken dat die goed bij ze past. Een deel van de studenten benoemt dat zij bij het vinden van een vervangende stage (te) weinig hulp van Fontys hebben ervaren. Een thema dat studenten ook benoemen is dat zij de volgorde van hun studieonderdelen hebben aangepast. Ze doen nu eerst een minor en daarna pas de stage, in de hoop deze dan weer fysiek te kunnen doen. Dit is overigens niet iets wat ervaren wordt als een groot bezwaar. Ook zijn er studenten die studievertraging oplopen, met de bijbehorende financiële gevolgen. Genoemd wordt dat het vervelend is dat toetsen bij Fontys niet doorgingen, waardoor de student vertraging oploopt en zelf hiervan de financiële gevolgen moet dragen.

Tot slot wordt er een positief punt genoemd: 'studeren ten tijde van een pandemie is goed voor je persoonlijke ontwikkeling; het haalt je uit vaste patronen en dwingt je om je flexibel op te stellen' Samengevat kunnen we stellen dat de COVID-pandemie invloed heeft op het keuzeproces van studenten. Enerzijds wordt het proces zelf beïnvloed (een voorlichting die niet doorgaat, minder gelegenheid om anderen echt te spreken), anderzijds de uitkomst; een student kan niet altijd in de praktijk brengen wat hij of zij al gekozen had om te doen na de opleiding bij Fontys. Dit vraagt flexibiliteit van de student. Het doet ook een beroep op de inspanningen van Fontys om actief contact te blijven zoeken met studenten en daarbij aandacht te besteden aan de genoemde effecten van de pandemie. Zo kan Fontys eraan bijdragen dat de effecten op het keuzeproces zoveel mogelijk worden verkleind.



## Bijlage 1: Draaiboek focusgroepen studerenden

### A. Opening

[Vanwege eventueel benodigde technische ondersteuning wordt de deelnemers gevraagd om 5 à 10 minuten voor aanvang al in te loggen. Voor aanvang even checken of iedereen zijn voornaam en opleiding goed in beeld vermeld heeft staan.]

#### Welkom en toelichting

- Welkom bij deze bijeenkomst van Fontys.
- Kort voorstellen gespreksleider en collega, inclusief rolverdeling.

Elke student bij Fontys moet vroeg of laat de keuze maken wat hij of zij na de Fontys-studie gaat doen. Voor de meesten is dat een keuze om te gaan werken of om verder te studeren. Maar hoe maken jullie die keuze? En waarom maken jullie die keuze? En wat voor baan wil je dan, of welke vervolgstudie, of ga je iets anders doen? En ben je daar dan goed op voorbereid? Kun je jezelf nog beter voorbereiden?

Fontys wil zijn studenten graag goed begeleiden en ondersteunen in dit proces. Daarom wil Fontys te weten komen:

- Op welk moment jullie die keuze maken
- Wat belangrijke bronnen, motieven of argumenten voor jullie zijn bij die keuze
- Wat jullie nodig hebben om die keuze goed te kunnen maken
- En ook wat je nog nodig hebt nádat je die keuze hebt gemaakt

Daar willen we het graag het komende uur met jullie over hebben. Jullie worden van harte uitgenodigd om jullie persoonlijke mening te geven. Het gaat er niet om dat jullie consensus bereiken, we zijn juist op zoek naar een variatie aan ideeën.

#### Praktisch

Nog een paar praktische punten:

- Wij willen dit gesprek graag opnemen. In totaal houden we 12 van deze online bijeenkomsten. Van al die bijeenkomsten samen maken we één verslag. Daarin staat uiteraard niets over wie aan deze bijeenkomsten heeft deelgenomen of wie wat heeft gezegd. Je deelname is 100% anoniem. De opname gebruiken we om jullie bijdrage goed te kunnen registreren en rubriceren. De opname wordt nergens anders voor gebruikt en nadat het onderzoeksverslag klaar is, worden alle opnames gewist. Heeft een van jullie - onder deze voorwaarden - er bezwaar tegen dat wij deze opname maken?
- Wij hebben in principe een uur ingeruimd voor deze bijeenkomst. Heeft iedereen die tijd?
- Hebben jullie nog vragen?

Dan kunnen we nu echt beginnen ...

#### Openingsvragen

Eerst een kort rondje:

- Hoe heet je?
- Welke studie doe je?
- En waar sta je nu in het proces van kiezen voor werken of studeren?

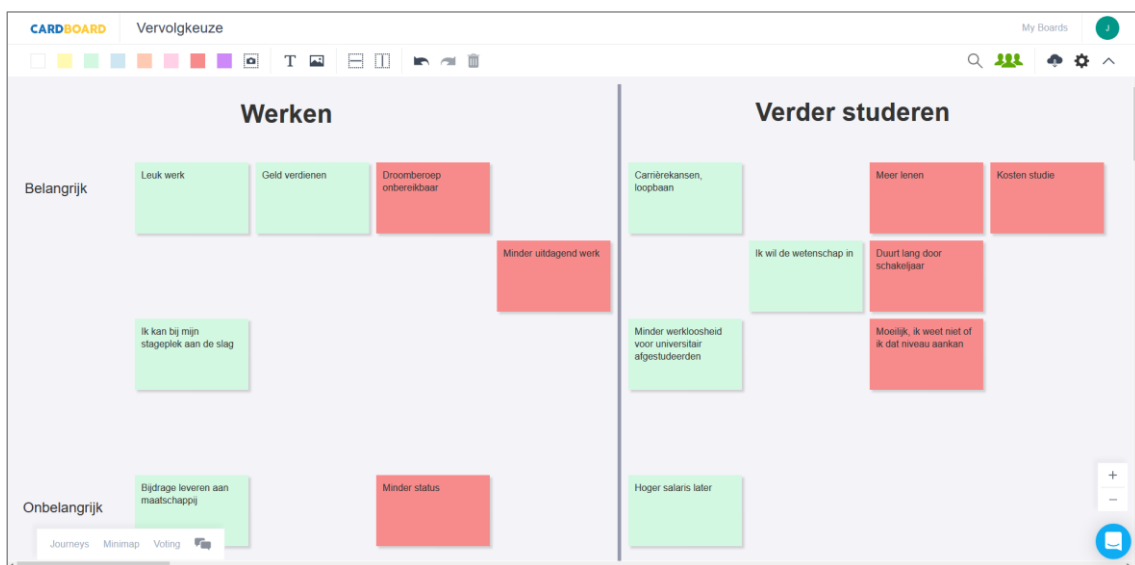
## B. Introductie- en transitievragen

### Ronde langs deelnemers: voor- en nadelen van werken en verder studeren

Voor zover jullie dat nu kunnen overzien:

- Wat zijn voor jullie de voor- en nadelen van werken?
- Wat zijn voor jullie de voor- en nadelen van verder studeren?
- Zijn er nog andere keuzes mogelijk?
- Welke voor- en nadelen vinden jullie het belangrijkste? Wat weegt het zwaarst?

[Assistent vult de antwoorden in cardboard template in.]



### Overgang naar open discussie

Als jullie nu kijken naar de voor- en nadelen die iedereen heeft genoemd:

- Zijn jullie het eens met deze voor- en nadelen?
- Staat er nog een argument op de verkeerde plek (moet belangrijker / minder belangrijk)?
- Ontbreekt er nog iets?
- Hebben jullie het idee dat jullie ...
  - alle keuzemogelijkheden
  - alle voordelen en nadelen,
  - alle haken en ogen, voorwaarden
  - ... goed kunnen overzien om je keuze te maken?
- Hoe weet je wat voor jou belangrijk is?
- Wat heb je nog meer nodig behalve dit soort informatie en argumenten om een goede keuze te kunnen maken? [informatie, begeleiding, snuffelstages, excursies et cetera]



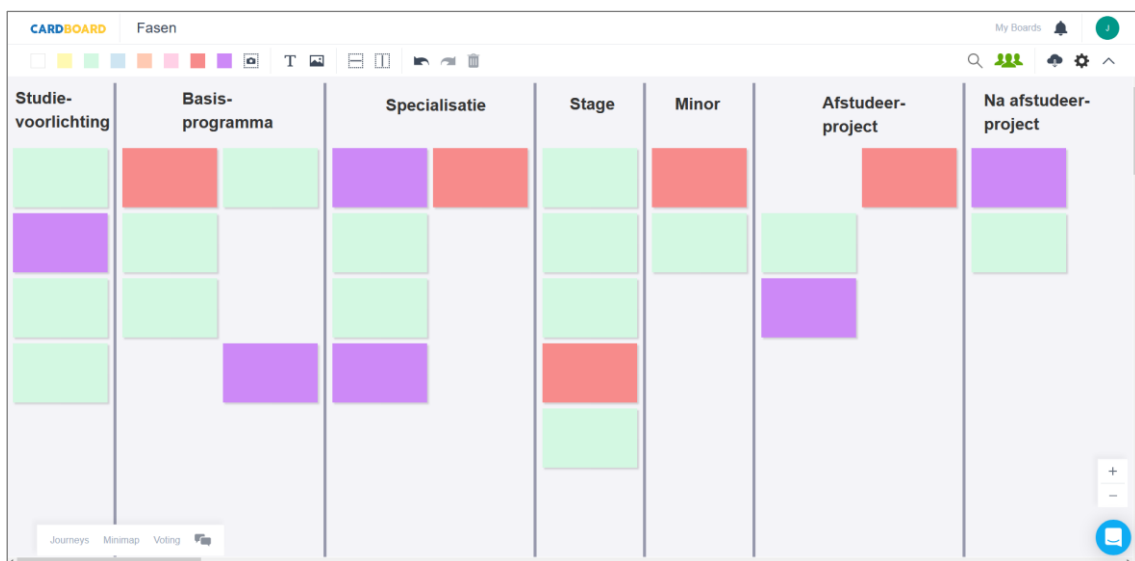
## C. Kernvragen

[Bij deze sleutelvragen borgen we de volledigheid door m.b.v. het cardboard template de hele studie als context te nemen. Dit voorkomt onbedoelde fixatie op één fase.]

### Hulp bij keuze

- Jullie hebben net verteld en van elkaar gehoord ...
  - Wat argumenten kunnen zijn om te gaan werken of te gaan studeren
  - Of je denkt dat je een goed beeld hebt van de mogelijkheden (en onmogelijkheden)
  - Jullie hebben een aantal dingen genoemd die je zouden kunnen helpen om erachter te komen wat je wil.
- Je ziet hieronder een globaal overzicht van verschillende fasen in je studie. (Als je een fase mist, kunnen we die toevoegen.)
  - Wat is belangrijk in de verschillende fasen van je studie om een keuze te kunnen maken?
  - Heb je voorbeelden van een ervaring et cetera die jou in een van deze fasen geholpen heeft?
  - Heb je voorbeelden van iets dat je gemist hebt, en wanneer was dat?
  - **Hoe kan Fontys jullie nog beter helpen op deze verschillende momenten om je keuze te maken?**

[Assistent vult de antwoorden in cardboard template in.]



[Als iedereen iets heeft bijgedragen...]

- Als jullie nu zien wat iedereen heeft bijgedragen: wat is het belangrijkste? Wat is misschien toch minder belangrijk?

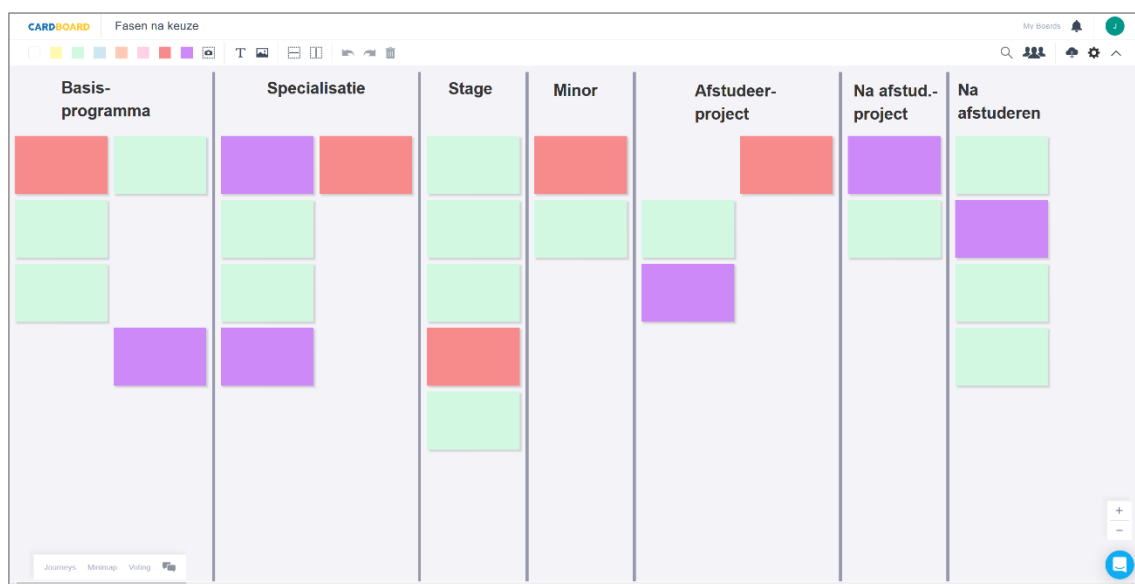
### Hulp ná keuze

Op een gegeven moment kan voor jou de keuze duidelijk zijn, of duidelijk beginnen te worden.

- Wat heb je daarna nog nodig aan informatie, hulp, onderwijs et cetera om die keuze goed in praktijk te brengen? Wat moet er nog gebeuren voordat je afstudeert? Moet er nog iets gebeuren nadat je bent afgestudeerd?

- Je ziet hieronder weer het overzicht van de fasen in je studie. (Als je een fase mist, kunnen we die toevoegen). We hebben voorlichting nu weggelaten, en de periode na afstuderen toegevoegd.
  - Wat is belangrijk in de verschillende fasen van je studie om je goed voor te bereiden op de baan of studie die je wilt?
  - Kan Fontys je helpen om toegang te krijgen tot die baan of studie?
  - **Kortom, wat heb je in deze fasen nodig van Fontys nádat je je keuze hebt gemaakt?**

[Assistent vult de antwoorden in cardboard template in.]



#### Covid-19

- De Covid-19 pandemie heeft veel invloed op hoe we leven, werken en studeren. Heeft Covid-19 en de Covid-maatregelen gevolgen voor jouw keuzeproces?
- Indien ja: wat kan Fontys voor je doen om de eventuele negatieve invloed hiervan op jouw ervaring en jouw keuze na de studie te ondervangen?

## D. Samenvatting, afrondende vragen en afsluiting

### Samenvatting

#### Afrondende vragen

- Klopt de samenvatting wat jullie betreft?
- Hebben jullie nog iets gemist in deze discussie?
- Wie van jullie is nu heel erg overtuigd van wat-ie wil?
  - Waar komt dat door, denk je?  
(Indien niemand: wie twijfelt nog of heeft geen idee; waar komt dát dan door?)
- Wat zou je nog aan Fontys mee willen geven, als advies, als vraag et etera.?

#### Afsluiting

Afsluiten, hartelijk dank et cetera.

Praktische afhandeling:

- Na afronding van het onderzoek zullen we jullie de resultaten per mail toesturen.
- Ook de vergoeding (cadeaubon) voor je deelname ontvang je per mail.



